Nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu

Vuletić, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:161822

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu: razlike u odnosu na spol zatvorenika

Martina Vuletić

Mentorica: prof. dr. sc. Irma Kovčo Vukadin

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu: razlike u odnosu na spol zatvorenika

Martina Vuletić

Mentorica: prof. dr. sc. Irma Kovčo Vukadin

Zagreb, 2020.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „Nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu: razlike u odnosu na spol zatvorenika “ i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Martina Vuletić

Zagreb, 12.6.2020.

Sadržaj

1. Uvod....7

2. Nasilje u penalnom sustavu....8

2.1. Definiranje termina....8

2.2. Etiološka objašnjenja....10

2.3. Incidencija i fenomenologija....13

2.4. Razlike s obzirom na spol zatvorenika....16

3. Nasilje u hrvatskom penalnom sustavu....18

3.1. Incidencija i fenomenologija....18

3.2. Istraživanja nasilja u hrvatskim penalnim ustanovama....25

4. Cilj i hipoteze istraživanja....28

4.1. Uzorak ispitanika....29

4.2. Instrument....33

4.3. Postupak....34

5. Rezultati....35

6. Rasprava....44

7. Zaključak....47

8. Literatura....49

Naslov rada: Nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu: razlike u odnosu na spol zatvorenika

Ime i prezime studentice: Martina Vuletić

Ime i prezime mentorice: prof. dr. sc. Irma Kovčo Vukadin

Program/modul na kojem se polaže diplomski ispit: Socijalna pedagogija/ Odrasli

Sažetak

Cilj ovog diplomskog rada je analiza nasilja u hrvatskom zatvorskom sustavu s naglaskom na razlike u odnosu na spol zatvorenika. Istraživanje je provedeno na uzorku zatvorenika iz Zatvora u Zagrebu, Zatvora u Požegi, Kaznionice u Lepoglavi, Kaznionice u Turopolju, Kaznionice u Glini, Kaznionice u Požegi, Kaznionice u Lipovici i maloljetničkog odjela kaznionice u Požegi. Istraživanje je obuhvatilo ukupno 387 zatvorenika, od kojih je 318 (82,2%) muškaraca i 69 (17,8%) žena.

Rezultati su pokazali da je kod fizičkog nasilja pronađena razlika samo u jednoj (odgurivanje drugog zatvorenika) od trinaest varijabli u odnosu na spol i to na način da su muškarci bili nasilniji od žena. U dijelu verbalnog nasilja pronađene su statistički značajne razlike u dvije varijable (psovanje drugog zatvorenika i zazivanje pogrdnim imenima) na način da su muškarci bili nasilniji od žena, dok kod prijetnji nisu pronađene statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica. S obzirom na stupanj sigurnosti odjela, u subuzorku zatvorenika fizičko i verbalno nasilje znatno je češće u zatvorenim uvjetima izdržavanja kazne dok su kod zatvorenica prijetnje zastupljenije u zatvorenim uvjetima izdržavanja kazne. Nisu utvrđene statistički značajne razlike u različitim oblicima nasilnog ponašanja s obzirom na dio izdržavanja kazne u kojem se zatvorenici nalaze. U odnosu na razlike u nasilnom ponašanju u kaznionici s obzirom na nasilnost počinjenog kaznenog djela zbog kojeg su na izdržavanju kazne zatvora, u subuzorku zatvorenika fizički i verbalno nasilno se češće ponašaju zatvorenici koji su počinila nasilno kazneno djelo, dok u subuzorku zatvorenica nisu utvrđene razlike.

Ključne riječi: nasilje, penalni sustav, spol

Title of the work: Violence in the Croatian prison system: gender differences

Name and surname of the student: Martina Vuletić

Name and surname of the mentor: full professor Irma Kovčo Vukadin

The study program: Social pedagogy/ Adults

Summary:

The aim of this thesis is to analyze violence in the Croatian prison system with an emphasis on differences in the sex of prisoners. The research was conducted on a sample of prisoners from Zagreb Prison, Požega Prison, Lepoglava Penitentiary, Turopolje Penitentiary, Glina Penitentiary, Požega Penitentiary, Lipovica Penitentiary and the Juvenile Department of the Požega Penitentiary. The study included a total of 387 prisoners, of whom 318 (82.2%) were men and 69 (17.8%) were women.

The results showed that in physical violence, a difference was found in only one (pushing another prisoner) out of thirteen variables in relation to gender, in a way that men were more violent than women. In the part of verbal violence, statistically significant differences were found in two variables (swearing at another prisoner and invoking derogatory names) in a way that men were more violent than women, while statistically significant differences were not found between male and female prisoners. Given the level of security of the ward, in the subsample of male prisoners, physical and verbal violence is significantly more common in closed conditions of imprisonment, while in women prisoners threats are more prevalent in closed conditions of imprisonment. No statistically significant differences were found in the different forms of violent behavior given the part of serving the sentence. In relation to the differences in violent behavior in the penitentiary with regard to the violence of the committed criminal offense due to which they are serving a prison sentence, in the subsample of male prisoners physically and verbally violent are prisoners who committed a violent crime, while in the subsample of female prisoners no differences were found.

Key words: violence, prisons, gender

1. Uvod

Zadnjih godina, nasilje je postalo svakodnevnim elementom života u brojnim suvremenim društvima, a ključnu ulogu u tome imaju mediji čiji interes za nasilje raste s porastom nasilnosti i bizarnosti pojedinih slučajeva (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010). S druge strane, nasilje u zatvorskom, odnosno penalnom sustavu vodeći je i općeprisutni nusproizvod zatvora jer objedinjuje stotine ili tisuće pojedinaca s antisocijalnim tendencijama ili ponašanjem u često prenapučenim ustanovama okarakterizirane materijalnom i društvenom deprivacijom (Wolff i sur., 2007). Unatoč tome, u medijima se većinom izvještava o nasilnim incidentima u zatvoru s ciljem upozorenja na (ne)funkcioniranje sustava ili opasnosti osuđene populacije, dok nasilje u penalnim ustanovama kao takvo ne predstavlja značajniji interes (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010).

Prema međunarodnim stručnim i znanstvenim podacima nasilje je integralni dio života u zatvoru te je utvrđivanje incidencije, različitih pojavnih oblika i korelata nasilnog ponašanja od velike važnosti zatvorskom sustavu. Razne teorije pokušavaju objasniti pojavu nasilja u zatvorima. Importacijski, deprivacijski i situacijski model su tri najzastupljenija modela koja tumače pojavu nasilja u zatvorima uz mnoge druge. Također, jedna od svrha istraživanja nasilja u penalnim ustanovama je svakako planiranje strategija i programa prevencije istog te generalno bolja organizacija penalnog sustava određene zemlje uz pružanje vrijednih penoloških i kriminoloških informacija. Nadalje, nasilje u zatvoru je i javnozdravstveni problem jer ono što pojedinac doživi u zatvoru djeluje na njegovo ponašanje i nakon što izađe iz zatvora. Doživljeno nasilno ponašanje i njegove posljedice djeluju ne samo na pojedinca nego i na njegovo okruženje, obitelj i društvo (Rajić, 2017).

U ovom radu prikazuju se, pregledom domaće i strane literature, etiologija, incidencija i fenomenologija nasilja u zatvorskom sustavu te se u istraživačkom dijelu rada analizira nasilno ponašanje u hrvatskom zatvorskom sustavu s naglaskom na razlike u odnosu na spol zatvorenika. U istraživačkom dijelu rada koriste se podaci istraživanja koje je krajem 2011. godine i u prvoj polovici 2012. proveo Odsjek za kriminologiju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u suradnji sa Središnjim uredom Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa.

2. Nasilje u penalnom sustavu

2.1. Definiranje termina

Nasilje je kompleksan pojam stoga ne postoji njegova jednoznačna, sveobuhvatna i općeprihvaćena definicija. Ono se tumači na vrlo različite načine te tako sukladno tome postoje razne definicije i teorijska shvaćanja istog.

Jedna od obuhvatnijih je ona Svjetske zdravstvene organizacije koja definira nasilje kao „namjerno korištenje fizičke sile ili snage, prijeteće ili stvarno, protiv samog sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira ili ima veliku vjerojatnost rezultiranja ozljedom, smrću, psihološkom štetom, oštećenim razvojem ili deprivacijom" (World Health Organization, 2002).

Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 2002) s obzirom na vrstu nasilja, smjer nasilja i počinitelja dijeli nasilje u tri kategorije:

- nasilje usmjereno prema samome sebi koje obuhvaća samoozljeđivanje i suicidalno ponašanje,

- interpersonalno nasilje uključuje obiteljsko nasilje (nasilje među partnerima, nasilje nad djecom i nasilje nad starijim članovima obitelji) i nasilje među osobama koje nisu u srodstvu (maloljetničko nasilje, nasilni delikti, silovanja i seksualni napadi od strane nepoznatih osoba, nasilje u institucionalnim okruženjima) i

- kolektivno nasilje podrazumijeva socijalno, političko i ekonomsko nasilje.

Navedene kategorije nasilnih djela mogu biti fizičke, seksualne ili psihološke prirode te mogu uključivati zanemarivanje ili deprivaciju.

Prema Kovčo Vukadin i Mihoci (2010) mogu se razlikovati određeni pojavni oblici nasilja u penalnim ustanovama. Fenomenološki gledano, nasilje se može promatrati kroz kriterij vrste odnosa te tako govorimo o horizontalnom (nasilje među zatvorenicima) i vertikalnom (nasilje osoblja prema zatvorenicima i nasilje zatvorenika prema osoblju). Također, nasilje možemo

promatrati i kroz kriterij vrste nasilja gdje govorimo o nasilju usmjerenom prema samome sebi koje uključuje samoozljeđivanje i suicid, fizičkom interpersonalnom i seksualnom nasilju.

Mejovšek (2002) dijeli nasilje u zatvorima na individualno i kolektivno. Dok se individualno nasilje odnosi na međusobne napade zatvorenika i napade pojedinih zatvorenika na zatvorsko osoblje, kolektivno nasilje je širih razmjera i uključuje grupne napade koji se često može pretvoriti u pobunu.

Rajić (2017) smatra kako je postojeće kategorizacije moguće dodatno proširiti i sistematizirati na više načina te je pojavne oblike nasilja u zatvoru moguće podijeliti prema:

- smjeru: zatvorenik prema sebi, zatvorenik prema drugom zatvoreniku/zatvorenicima, zatvorenik prema osoblju, službenik prema zatvoreniku/zatvorenicima,

- broju počinitelja: individualno, grupno (manja skupina zatvorenika prema pojedincu ili drugoj skupini zatvorenika), kolektivno (pobune) i

- vrsti: psihičko (prijetnja, ucjena, zastrašivanje, otimanje i/ili uništenje osobne imovine), fizičko, seksualno.

Bowker (1983, prema Rajić, 2017) u odnosu na motivaciju dijeli nasilje na instrumentalno i ekspresivno. Instrumentalno i ekspresivno nasilje se isprepliću u penalnim ustanovama. Instrumentalno zatvorsko nasilje je racionalno i usmjereno ka ostvarivanju određenog cilja, dok je ekspresivno nasilje neracionalno i predstavlja spontano otpuštanje napetosti napadom na druge osobe.

Nasilje se može definirati kao svako ponašanje kojemu je cilj nanošenje štete drugoj osobi i očituje se u potrebi za realizacijom osjećaja moći i nadređenosti gdje se već u definiciji dotiče i same etiologije nasilja (Žarković Palijan 2004, prema Žilić i Janković, 2016).

Zečević (2010, prema Žilić i Janković, 2016) kod nasilja podrazumijeva šest ključnih faktora: namjera da se povrijedi ili nanese šteta, intenzitet i trajanje, moć nasilnika, ranjivost žrtve, manjak podrške i posljedice.

Skorupan (2001) navodi kako sva nasilnička ponašanja imaju jedinstvena zajednička obilježja koja ih povezuju. Generalno, u svim nasilničkim ponašanjima posljedica je žrtva kojoj se primjenom sile, namjerno, nanosi fizička ili psihička bol manjeg ili većeg intenziteta.

2.2. Etiološka objašnjenja

Postoje različiti modeli objašnjavanja nasilja u penalnom sustavu. Potencijalni uzroci nasilja u penalnim ustanovama mogu biti konflikti s drugim zatvorenicima i osobljem, frustracije izazvane deprivacijama, život u skučenom prostoru, odnosno prenapučenost, borba za vlast, obrana od nasilnika ili delinkventnost zatvorenika gdje je i najmanji povod dovoljan da dođe do nasilja (Mejovšek, 2002). Do nasilja u zatvorima može doći i kao posljedica narušavanja strukture odnosa.

Mnoge teorije pokušavaju doći do objašnjenja i dati odgovor na pitanje etiologije nasilja u penalnim ustanovama. Različiti su znanstvenici ponudili objašnjenja koja su usredotočuju na individualne karakteristike počinitelja, uvjete zatvora, uloge i pravila zatvorskog sustava, specifične karakteristike nasilnih situacija itd.

Deprivacijski model temelji se na klasičnim djelima Clemmera, Sykesa i Goffmana objašnjavajući nasilje u penalnim ustanovama i lošu prilagodbu strukturiranim zatvorskim uvjetima kao produkt restriktivnog zatvorskog života gdje lišavanje dobara i usluga rezultira agresivnim ili samodestruktivnim ponašanjem (Huey, 2008).

Sykes (1958/2007, prema Shammas, 2017) tvrdi kako postoji pet temeljnih deprivacija koje karakteriziraju svakodnevni zatvorski život pod zajedničkim nazivom *„pains of imprisonment“* (eng. "boli zatvaranja"). To su deprivacija slobode, robe i usluga, heteroseksualnih odnosa, autonomije i sigurnosti. Dugoročni učinci spomenutih deprivacija proizvode "očvrsnule kriminalce". Prema tzv. deprivacijskom modelu materijalni, simbolički nedostaci i frustracije formiraju kriminogenu atmosferu i prisiljavaju zatvorenike na formiranje opozicijske zatvorske kulture. Deprivacijski model koristi čimbenike zatvaranja, zatvoreničkog života i zatvorskog okruženja u objašnjavaju zatvorenikovog ponašanja, pa tako i onog nasilnog.

Mejovšek (2002) navodi da deprivacijski model objašnjava nasilje kao posljedicu frustracije koju izazivaju razni pritisci, restrikcije, nedostaci i pravila. Primjerice, deprivacija materijalnih dobara potiče eksploataciju i grabežno ponašanje jačih nad slabijima.

Suočeni sa deprivacijama, zatvorenici mogu pokušavati riješiti svoje probleme kolektivno. Jednom kad se takav kolektivni odgovor dogodi, počinje se oblikovati zatvoreničko društvo koje uključuje mrežu pozicija koje odražavaju različite vrste i razine opredjeljenja za subkulturne norme kao i adaptivne reakcije na probleme zatočeništva (Paterline i Orr, 2016).

Sykes (Mejovšek, 2002) pojašnjava kako je zatvorenička supkultura sustav izgrađenih odnosa na principima zatvoreničkog kodeksa i uspostavlja ravnotežu između zatvorenika i osoblja. Narušavanje tih odnosa putem premještanja zatvorenika ili deprivacija koje pokrenu val nezadovoljstva dovodi do pojave nasilja, osobito kolektivnog nasilja.

Kritike deprivacijskog modela dovele su do razvijanja importacijskog modela. Zagovornici importacijskog modela (Irwin i Cressey 1962, prema Huey, 2008) kao nedostatak deprivacijskog modela navode nedovoljno sveobuhvatan pristup i zanemarivanje karakteristika zatvorenika što uvelike određuje njegovo ponašanje u zatvoru. Ovaj model polazi od pitanja kako životna iskustva prije prizonizacije, posebno ona koja uključuju prihvaćanje kriminalnih vrijednosti i osobina, utječu na asimilaciju unutar zatvoreničke subkulture (Irwin, 1970, prema Paterline i Orr, 2016). Importacijski model fokusira se na karakteristike zatvorenika i ono s čime on dolazi u zatvorsko okruženje. Navedeni model ponašanja objašnjava nasilje u zatvorskom sustavu na način da zatvorenik uz kulturne vrijednosti i standarde življenja u zatvor unosi i nasilne oblike ponašanja kao model rješavanja konflikata. Ponašanje, vrijednosti i stavovi "uvoze" se zajedno sa zatvorenikom u zatvor (Mejovšek, 2002). Irwin i Cressey (1962, prema Sanhueza, 2014) ističu kako zatvorenici ne stižu u zatvorsku ustanovu u vakuumu gdje ih onda ta ista ustanova oblikuje i određuje njihovo ponašanje nego dolaze s osobnim karakteristikama i unaprijed naučenim oblicima ponašanja. Nadalje, kako se zatvorenici ponašaju i grupiraju u društvu prije ulaska u zatvor ponavlja se u manjim skupinama unutar zatvora koje se zatim natječu za uspostavu moći unutar institucije. Glavni prediktori za vršenje kaznenih djela jednaki su prediktorima za nepoželjno institucionalno ponašanje (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010).

Usprkos činjenici da su deprivacijska i importacijska teorija dominantne u objašnjavanju pojave nasilja u zatvorskim ustanovama, oba modela su konceptualno i metodološki kritizirana. Porporino i Zamble (1984, prema Sanhueza, 2014) primjerice kritiziraju oba modela kao previše općenite s premalo korištenih varijabli.

Također, nakon provedenog cijelog niza istraživanja koji su nastojali potvrditi teze importacijskog i deprivacijskog modela došlo se do zaključka da ih ne možemo promatrati izolirano, već zajedno. Do ovog zaključka dovela je činjenica da je nemoguće analizirati ponašanje izvan konteksta u kojem se događa. Utvrđeno je i kako određena obilježja upravljanja i vođenja zatvora te državne politike (rehabilitacijska nasuprot retributivnoj filozofiji) također predstavljaju čimbenike koje treba uzeti u obzir kod analiziranja nasilja u zatvorima. Zbog prethodno navedenog, počinje se govoriti o administrativnom, odnosno *managerskom* modelu objašnjenja nasilja u zatvorima (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010).

Bierie (2011) je u svom istraživanju pokušao preispitati utjecaj uvjeta zatvora na zatvoreničko nasilje te je stvorio instrument pomoću kojeg može empirijski mjeriti zatvorske uvjete. Istraživanjem su zahvaćeni oni uvjeti za koje se vjeruje da su najviše povezani sa zatvoreničkim ponašanjem poput buke, nereda, čistoće, privatnosti i slično. Utvrđena je statistički značajna povezanost između fizičkog okruženja i pojave nasilja u zatvoru. Rezultati pokazuju kako je pojavnost zatvoreničkog nasilja znatno manja u zatvorima s boljim fizičkim uvjetima.

McGuire (2018) u analitičkom sažetku izvještava o nalazima 97 istraživačkih studija koje se tiču nasilja među zatvorenicima kao i nasilja između zatvorenika i zatvorskog osoblja objavljenih između 2000. i 2015. godine. Većina objavljenih istraživanja fokusirana je na importacijski model. Importacijske karakteristike povezane s nasiljem u zatvorskim ustanovama uključuju ranu kronološku dob, povijest nasilnog ponašanja, članstvo u bandi, slabu samokontrola, ljutnju, temperament, probleme mentalnog zdravlja, antisocijalne stavove i osobnost (McGuire, 2018). Značajnu ulogu igra i zatvorsko okruženje - loši materijalni uvjeti, visoka kontrola sustava, okolnosti u kojima se pravila nejednako primjenjuju ili ih se ne pridržavaju svi jednako. Tamo gdje zatvorenici ne doživljavaju odluke osoblja kao pravedne ili zakonite čine okruženje koje potencijalno dovodi do sukoba i nasilnog ponašanja zatvorenika. Teza da je prenapučenost sama po sebi neposredan uzrok nasilja slabo je dokazana. Prenapučenost zasigurno utječe na odnos između zatvorenika i zatvorskog osoblja, no ključan čimbenik u održavanju reda unutar institucije su dostupnost i vještine zatvorskog osoblja. Zatvori u kojima postoji mogućnost angažmana zatvorenika putem aktivnosti i radionica koje zatvorenici smatraju vrijednima povezani su s manje nasilnog ponašanja. Usavršavanje i edukacija zatvorskog osoblja također utječe na pojavnost i kontrolu nasilnog ponašanja.

Model administrativne kontrole koji pretpostavlja da su zatvorski službenici i administrativno osoblje zatvorske ustanove ključni faktori ponašanja zatvorenika, uključujući pojedinačno i kolektivno nasilje s obzirom na to da oni većinski upravljaju zatvorima. Pristalice ovog modela tvrde kako su neuspjesi u upravljanju zatvorima često povezani s teškim oblicima zatvoreničkog nasilja uključujući nasilje nad osobljem, među zatvorenicima ili u kolektivnim neredima (Reisig, 2002 prema Sanhueza, 2014). Istraživanja navode da su osobe koje su boravile u institucijama u kojima su napadi bili učestala pojava sklonije recidivizmu te da je sudjelovanje u incidentima tijekom boravka u zatvoru jedan od najznačajnijih prediktora budućeg kriminalnog ponašanja (Trulson, DeLisi i Marquart, 2011).

2.3. Incidencija i fenomenologija

Podaci o incidenciji i fenomenologiji nasilja u zatvorima u svijetu temelje se na kombiniranim podacima, koji obuhvaćaju statistike iz godišnjih izvješća i drugih nacionalnih i međunarodnih zatvorskih publikacija te istraživanja u kojima je upotrijebljena različita metodologija (Rajić, 2017).

Tamna brojka nasilja unutar zatvorskog sustava uvelike ograničava utvrđivanje rasprostranjenosti i oblika te pojave. Wolff i suradnici (2007) navode kako značajan dio nasilja koje se događa u zatvorima i kaznionicama nije vidljiv službenim zatvorskim vlastima. Nasilje se često događa u vrijeme i na mjestima koja nisu obuhvaćena videonadzorom ni izravnim uvidom zatvorskih službenika. Zatvorenici ne prijavljuju nasilje zbog straha od odmazde, nedostatka povjerenja da će ih sustav zaštititi ili zbog poštivanja zatvoreničkog kodeksa, dok dio uočenog nasilja ne prijavljuju ni sami službenici zbog često složenog birokratskog postupka koji slijedi nakon prijave. Osim toga, mediji vrlo često pružaju necjelovit, jednostran i filtriran sadržaj javnosti. Službeni podaci, s druge strane, ne obuhvaćaju cjelokupnu pojavu nasilja već pojedine najozbiljnije incidente koji su privukli pažnju zbog obima svojih posljedica te rezultirale odgovorom medicinske skrbi i uprave zatvorskog sustava. Službene podatke uzimamo tada kao indikator dok za stvarni opseg treba posegnuti za dodatnim izvorima podataka kao što su primjerice anketiranje zatvorenika i osoblja. Međutim, glavni nedostaci anketiranja su neiskrenost odgovora te iskorištavanje prilike za „ocrnjivanje" ustanove i osoblja od strane

zatvorenika ili obratno (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010). U zatvorskom jeziku, *„snitches get stiches"'* primjenjivana je norma od strane zatvorenika i stvara snažnu destimulaciju izvještavanja zatvorskim službenicima čime tamna brojka nasilja unutar zatvora raste (Gilligan, 1997, prema Wolff i sur., 2007).

Wolff i suradnici (2007) su, koristeći se metodom samoiskaza, proveli istraživanje u 13 muških zatvora i jednom ženskom zatvoru na području jedne savezne države SAD-a, na uzorku od 7785 odraslih zatvorenika oba spola, u cilju utvrđivanja stope fizičke viktimizacije. Rezultati su pokazali da je stopa fizičkog napada za muške zatvorenike 18 puta veća nego ista stopa u općoj populaciji, a da je stopa za fizičku viktimizaciju žena 27 puta veća nego u općoj populaciji. Iako je pojavnost nasilja između zatvorenika varirala je od 129 do 346 na 1 000 zatvorenika u pojedinim zatvorima, razlika nije bila statistički značajna.

Bureau of Justice Statistics (2016) izvješćuje o 1.053 smrtnih slučajeva u lokalnim zatvorima Sjedinjenih Američkih Država 2014. godine, što je porast od 8% u odnosu na 2013. godinu. Samoubojstva, vodeći uzrok smrti, su porasla za 13% između 2013. i 2014., s 328 na 372. Državni i federalni zatvori također broje par smrtnih slučajeva više u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu. Broj samoubojstava u državnim zatvorima porastao je za 30% između 2013. i 2014.

Izvješće iz Australije za 2015. godinu govori o tome da je 8% zatvorenika pri otpustu izvijestilo da su tijekom boravka u zatvoru doživjeli fizički napad od strane drugog zatvorenika. Fizičko nasilje od strane drugih zatvorenika najčešće su doživljavali mladi zatvorenici u dobi od 18 do 24 godine (14%) (Australian Institute of Health and Welfare, 2015, prema Rajić, 2017).

Godišnje statističko izvješće Vijeća Europe o zatvoreničkim populacijama iz 2013. godine u zatvorskim sustavima zemalja članica Vijeća Europe zabilježilo je 49 smrti zatvorenika koje su karakterizirane kao ubojstvo. Po jedno ubojstvo zatvorenika zabilježeno je u Francuskoj, Mađarskoj, Litvi, Nizozemskoj i Španjolskoj, 2 u Rumunjskoj, 3 u Turskoj, 4 u Ujedinjenoj Kraljevini, po 8 u Grčkoj i Švicarskoj, te 19 u Rusiji (Aebi, Tiago i Burkhardt, 2015).

Prema izvješću Svjetske zdravstvene organizacije (World Health Organization, 2014) oko 25% zatvorenika su žrtve nasilja svake godine dok njih 4–5% doživi seksualno nasilje, a 1-2% bude

silovano. Nasilje se, prema istom izvješću, većinom odvija u odjelima visokog stupnja sigurnosti iako su uspostavljene mnoge sigurnosne mjere koje služe minimiziranju nasilja.

Britanski podaci (Howard League for Penal Reform, 2010, prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) pokazuju porast napada u zatvorima za 61% u periodu od 2000. do 2009. godine. Između 2000. i 2009. godine napadi s oružjem porasli su za 44%, napadi koji zahtijevaju bolnički tretman za 61%, a dok frakture i slomljene kosti, odnosno zubi, bilježe porast za 27%. U muškim zatvorima dolazi do porasta nasilja zatvorenika prema osoblju za 41%, a za 59% porasta ozbiljno nasilje zatvorenika prema osoblju u muškim i ženskim zatvorima.

Nasilje u škotskim zatvorima istražili su Carnie i suradnici (2017). Autori navode da je 16% zatvorenika izjavilo da strahuju za vlastitu sigurnost, od čega je njih 66% kao uzrok straha navelo drugog zatvorenika, 44% skupinu zatvorenika, a 28% službenika zatvora. Najčešći oblici *bullyinga*, kojeg je navelo da je doživjelo 16% zatvorenika, uključivali su nazivanje pogrdnim imenima, fizičko zlostavljanje, bullying vezan za drogu, imovinu i rasne uvrede. Od 16% zatvorenika koji su naveli da su doživjeli *bullying,* 28% zatvorenika navelo je da je isto i prijavilo.

U zatvorskom sustavu Engleske i Walesa (Ministry of Justice, 2019) u razdoblju od 12 mjeseci, zaključno s ožujkom 2019. godine broj napada i ozbiljnih napada se i dalje povećava, dosežući rekordne brojke. U navedenom razdoblju bilo je 24 541 napada zatvorenika na zatvorenika, odnosno 10% više nego u odnosu na prošlih 12 mjeseci. U posljednjem istraživanom kvartalu napadi su porasli za 4%, no ostali su ispod vrhunca napada koji se dogodio u tromjesečju od srpnja do rujna 2018. godine (6410 incidenata). Stope napada bile su veće u muškim penalnim ustanovama (416 incidenata na 1000 zatvorenika) od ženskih penalnih ustanova (396 incidenata na 1000 zatvorenika) u posljednjih 12 mjeseci. Broj incidenata u muškim penalnim ustanovama porastao je za 11%, s 29 768 na 32 908, u navedenom istraživanom razdoblju. Porast je prisutan i u ženskim penalnim ustanovama. Broj incidenata u ženskim ustanovama porastao je za 21%, s 1257 na 1517 incidenata, te je u posljednjem kvartalu dosegao vrhunac od 414 napada.

Schneider i sur. (2011) ističu kako je u skladu s nedavnim američkim istraživanjima australsko istraživanje pokazalo kako je 34% zatvorenika i 24% zatvorenica izvijestilo da su tjelesno napadnuti nekad tijekom izdržavanja kazne zatvora i 7% oba spola izvještava kako su doživjeli prijetnje seksualnim nasiljem.

2.4. Razlike s obzirom na spol zatvorenika

Razlike u nasilju s obzirom na spol javljaju se u različitim oblicima agresije te su značajne u smislu načina na koji osobe ocjenjuju rješenja socijalnih problema. Tako od malih nogu, dječaci agresivna rješenja problema smatraju „boljima“, „snažnijima“, „mudrijima“, „uspješnijima“ i „hrabrijima“ nego djevojčice. Također, dječaci su u većoj mjeri socijalizirani stvaranjem agresivne slike o sebi. Kada se govori o penalnom sustavu, istraživanja upućuju na to da se zatvorenice razlikuju od zatvorenika po svojoj kriminalnoj povijesti i da one u odnosu na zatvorenike imaju drugačija iskustva i okolnosti koje pridonose njihovu kriminalnom ponašanju (Rajić, 2017).

Gover, Perez i Jennings (2008) navode nekoliko varijabli koje su se pokazale značajnim prediktorima incidentnog ponašanja žena u zatvoru, ali ne i muškaraca. To su: duljina kazne, percepcija postupanja osoblja i uočeni osjećaj sigurnosti unutar institucije te dob, rasa i obrazovanje. Kod oba spola značajnim se pokazala povijest prethodnih boravaka u zatvoru i to na način da je kod muških zatvorenika postojala pozitivna povezanost između prethodnog boravka u zatvoru i incidentnog ponašanja, dok je kod žena prethodno iskustvo boravka u zatvoru bilo povezano s manje incidenata. Duljina kazne imala je značajan utjecaj na incidentno ponašanje u zatvoru i kod muškaraca i kod žena, no značajnije kod žena, dok su se vrsta kaznenog djela, samokontrola i radni angažman u zatvoru pokazali značajnim prediktorom kod muškaraca, ali ne i kod žena.

Harer i Langan (2001) nalaze kako zatvorenice počine dva puta manje nasilnih prijestupa nego zatvorenici, osobito kada je riječ o ozbiljnom nasilju. Slično su dobili i Bloom i sur. (2002, prema Rajić, 2017), koji su utvrdili da su za vrijeme boravka u zatvoru žene manje nasilne od muških zatvorenika, pri čemu ti autori nalaze da zatvorenice češće počine manje ozbiljne disciplinske prijestupe.

Iako su prethodno navedena istraživanja starijeg datuma, njihove nalaze potvrdili su Celinska i Sung (2014) koji su svojim istraživanjem, na ukupno 18185 zatvorenika državnih i federalnih zatvora (gotovo 80% uzorka činili su zatvorenici državnih zatvora, dok je preostalih 20% bilo iz federalnih) zaključili kako su kršenja pravila uobičajena pojava među državnim i federalnim zatvorenicima. Skoro polovica (45,6%) svih ispitanih zatvorenika proglašena je krivim za kršenje zatvorskih pravila dok žene čine nešto više od petine (21,4%) uzorka. Rezultati Hi-kvadrat testa pokazali su kako je stopa prevalencije prekršaja među zatvorenicama bila 38,3% u usporedbi sa stopom zatvorenika 47,6% (p <,001). Ne samo da je kod zatvorenica manje vjerojatno da će činiti prekršaje već to rade i rjeđe od zatvorenika. Šest varijabli smanjuje vjerojatnost kršenja zatvorskih normi i pravila. Dob, bračni status, dob u prvom uhićenju, sudjelovanje u vjerskoj aktivnosti, zapošljavanje u zatvoru i broj upućenih ili primljenih telefonskih poziva. Dakle, zatvorenici i zatvorenice koji su stariji, oni koji su u braku, koji su započeli svoju kriminalnu karijeru u kasnijoj dobi, koji bili su više uključeni u vjerske aktivnosti u zatvoru, koji rade u zatvoru i oni koji su primili ili uputili više telefonskih poziva prijatelja i obitelji manje su vjerojatni za činjenje prekršaja u zatvoru.

Wolff i sur. (2007) su u svom istraživanju obuhvatili ukupno 20.447 zatvorenika koji su činili 89% ukupne zatvoreničke populacije unutar geografskog područja obuhvaćenog istraživanjem. Istraživanje nije obuhvatilo zatvorenike mlađe od 18 godina, zatvorenike u pritvoru ili one osuđene na smrtnu kaznu, te one koji su bolesni ili na bilo koji način spriječeni za sudjelovanje u anketi. Rezultati istraživanja potvrđuju stereotip da su zatvori nasilna mjesta. U Sjedinjenim Američkim Državama, na temelju metode samoiskaza dobiveni su rezultati koji pokazuju da je stopa fizičkog napada kod muških zatvorenika 18 puta veća nego ista stopa u općoj populaciji, dok je stopa fizičkog nasilja žena 27 puta veća nego u općoj populaciji. Tijekom razdoblja od 6 mjeseci, 20% zatvorenika prijavilo je neki oblik fizičkog nasilja poput udaranja, gušenja, guranja, udarca nogom, prebijanja, ugriza ili prijetnje oružjem. Rezultati su podjednaki za ženske i muške zatvorenike tako da generalno nisu utvrđene razlike po spolu. Međutim, fizičko nasilje među muškim zatvorenicima češće je uključivalo oružje nego u slučaju ženskih zatvorenica. Muški zatvorenici su također imali veću vjerojatnost da će prijaviti incidente nasilja koje je počinilo osoblje.

Camp i sur. (2003, prema Rajić, 2017) proveli su istraživanje na više od 120 000 osoba smještenih u saveznim zatvorima u SAD, među kojima je bilo otprilike 8 500 žena. Utvrdili su da ne postoje razlike u odnosu na vjerojatnost uključivanja žena u incidente u institucijama. U odnosu na pojavne oblike nasilja, muška populacija iskazuje veću sklonost agresivnosti i dominaciji, dok ženska populacija više bira neagresivne metode rješavanja problema.

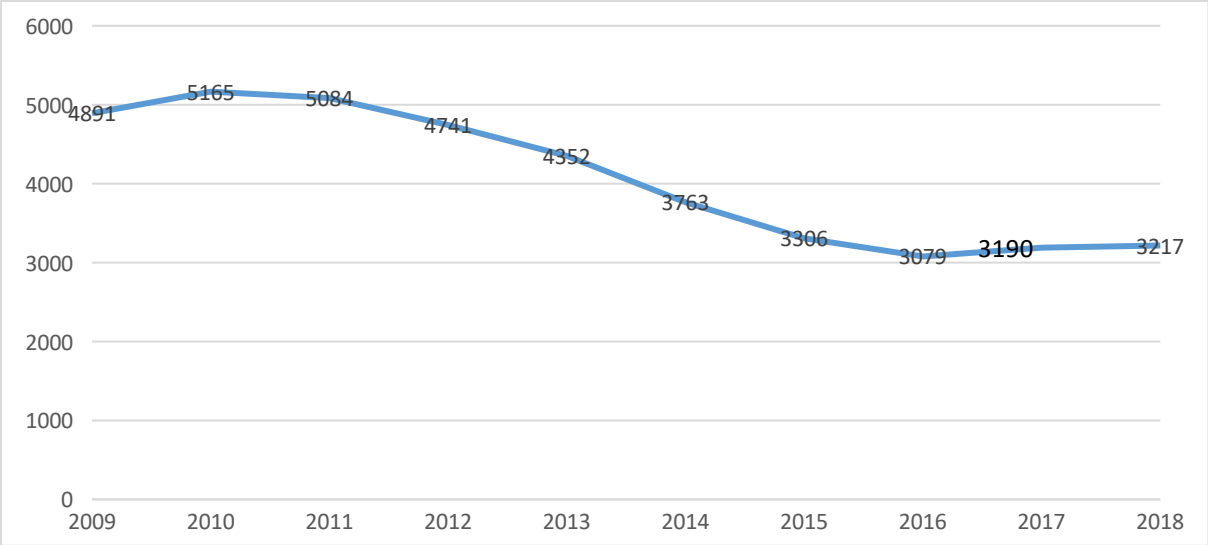
3. Nasilje u hrvatskom penalnom sustavu

3.1. Incidencija i fenomenologija

U zatvorskom sustavu Republike Hrvatske incidenciju i fenomenologiju nasilja i incidenata pratimo putem sustavnih statističkih podataka Ministarstva pravosuđa. Vlada Republike Hrvatske jedanput godišnje izvješćuje Hrvatski sabor putem Izvješća o stanju i radu kaznionica i zatvora. Ukupan broj zatvorenika na dan 31. prosinca izvještajne godine i ukupan broj zatvorenika koji su tijekom izvještajne godine boravili u zatvorskom sustavu dva su primarna pokazatelja putem kojih Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa prati stanje i kretanje broja zatvorenika. Incidencija i fenomenologija nasilja i nasilnih incidenata prikazuje se za razdoblje 2009. do 2018. što je ujedno i posljednje objavljeno izvješće (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

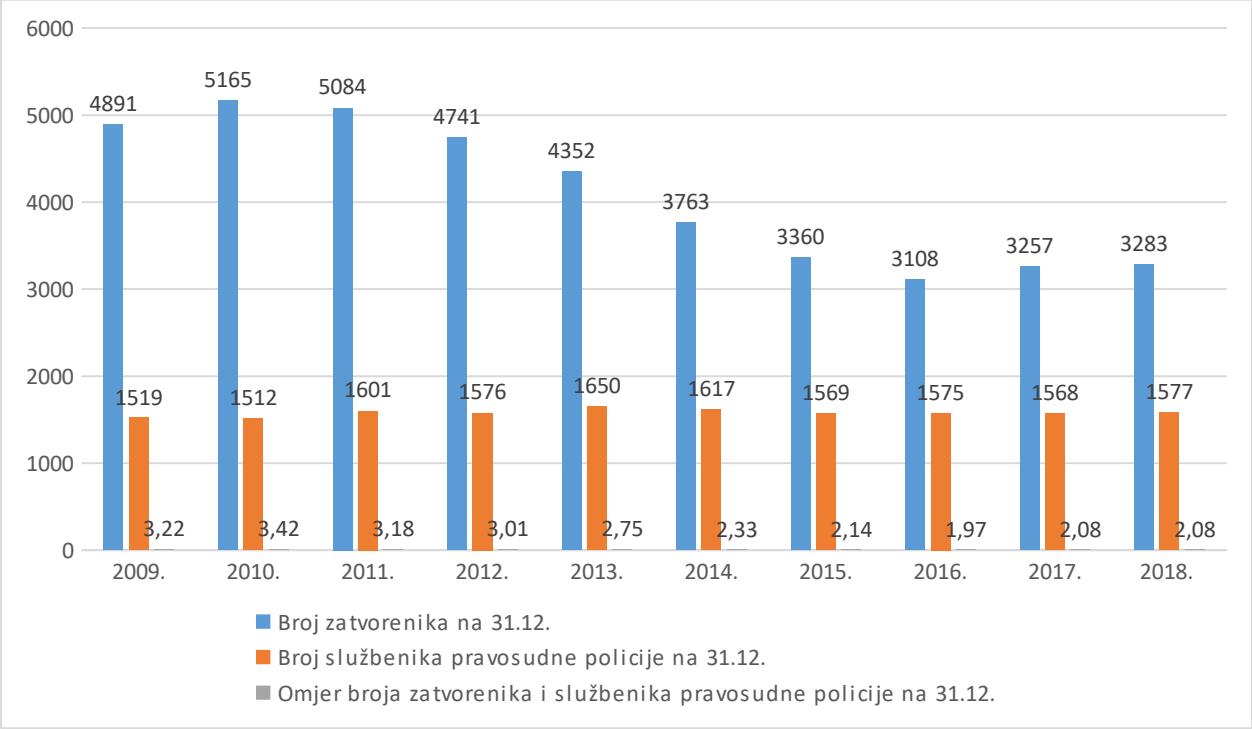
U razdoblju od 2009. do 2010. godine uočava se trend porasta broja zatvorenika, gdje 2010. godine prenapučenost dosiže najvišu razinu. Nakon 2010. godine bilježi se blagi, ali stalan pad broja zatvorenika. Na to su prije svega utjecale promjene u Zakonu o kaznenom postupku koje se odnose na izricanje alternativnih sankcija, ograničenja u mogućnostima izricanja istražnog zatvora, ranije otpuštanje zatvorenika i povećanje uvjetovanog dijela kazne. Blaži porast broja zatvorenika od 2016. do 2018. godine zabilježen je iz razloga opoziva dijela izrečenog rada za opće dobro te zamjene istog kaznom zatvora (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 1. Broj zatvorenika na 31. prosinca izvještajne godine (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

Osiguravanje kaznionice, odnosno zatvora, osobe i imovine, nadziranje zatvorenika, sudjelovanje u provedbi pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora uz održavanje unutarnjeg reda i stege samo su neki od poslova državnih službenika odjela osiguranja. Povoljniji brojčani omjer broja službenika pravosudne policije u odnosu na ukupan broj zatvorenika doprinosi smanjenju sigurnosnih rizika i boljoj organizaciji svakodnevnog rada. Uz blagi, ali konstantan pad broja zatvorenika od 2010. do 2016. primjećujemo i blagi pad broja službenika pravosudne policije (Slika 2.) (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

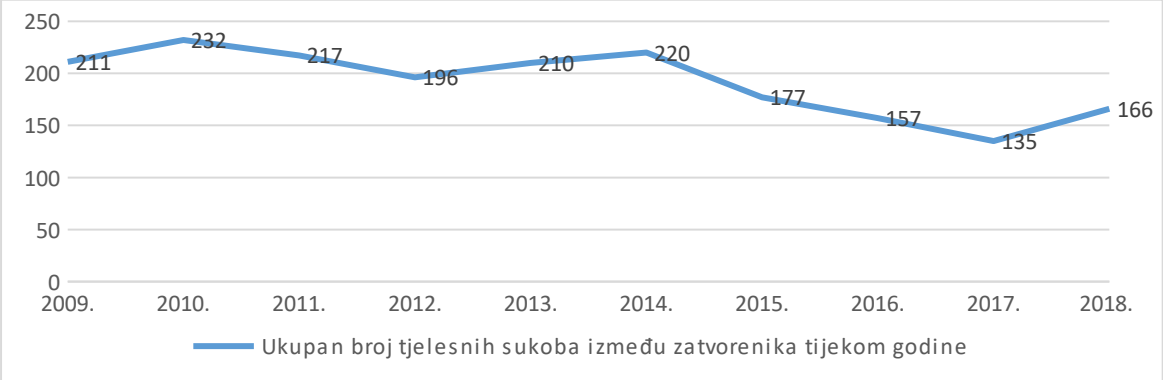
Slika 2. Odnos broja zatvorenika na jednog službenika pravosudne policije (stanje na dan 31. prosinca) (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

Broj tjelesnih sukoba između zatvorenika doseže svoj vrhunac 2010. godine kada ih je bilo 232, dok ih je 2017. godine 135, što je ujedno i najmanje zabilježenih ovakvih napada u razdoblju od 2009. do 2018. godine. Od 2014. godine uočen je blagi konstantan pad tjelesnih napada između

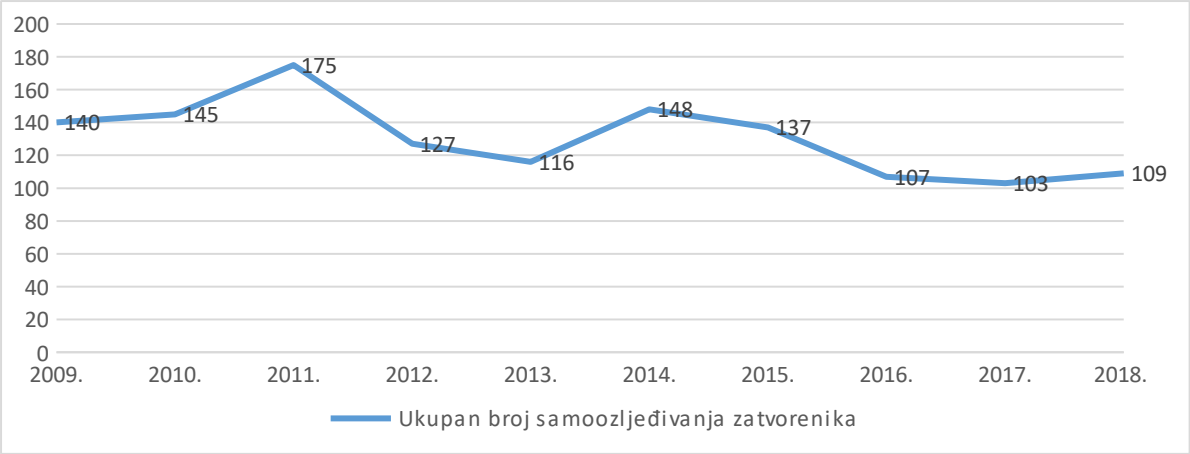
zatvorenika. Važno je napomenuti kako ovi podaci ne govore o strukturi napada već o samom ukupnom broju, što može značiti da je jedan zatvorenik počinio ili doživio više napada te da se radilo o više počinitelja ili žrtava istog napada (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 3. Ukupan broj tjelesnih sukoba između zatvorenika tijekom izvještajnih godina (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

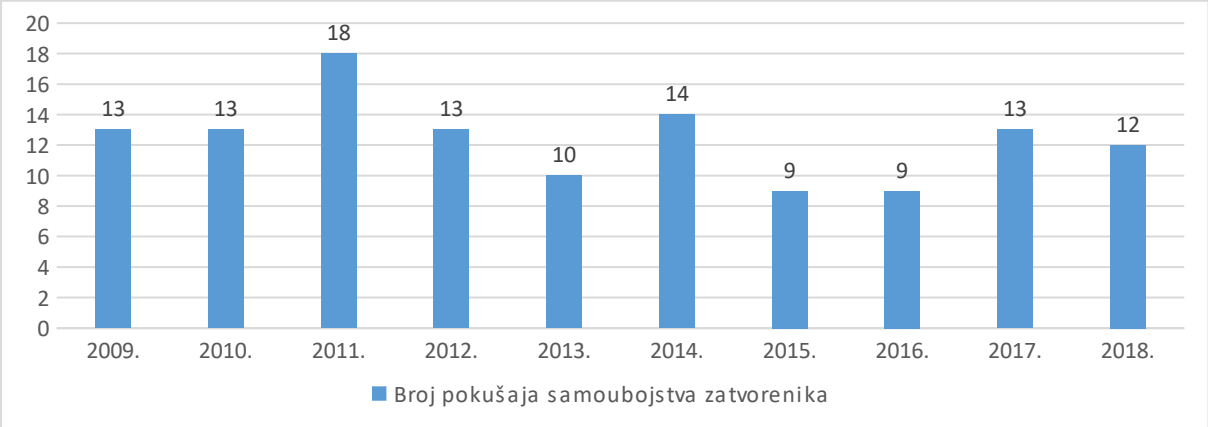
Osim podataka o tjelesnim sukobima između zatvorenika, u izvješćima se navode i podaci o nasilnom ponašanju zatvorenika prema sebi. Godine 2011. ukupan broj izvršenih samoozljeđivanja iznosio je 175, što je ujedno i najviše zabilježenih samoozljeđivanja tijekom godine (Slika 4.). Najmanje ih je bilo 2017. godine, njih 103. Nakon 2014. godine primjećuje se blagi, ali konstantan pad u ukupnom izvršenom samoozljeđivanju zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 4. Ukupan broj samoozljeđivanja zatvorenika tijekom izvještajnih godina (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

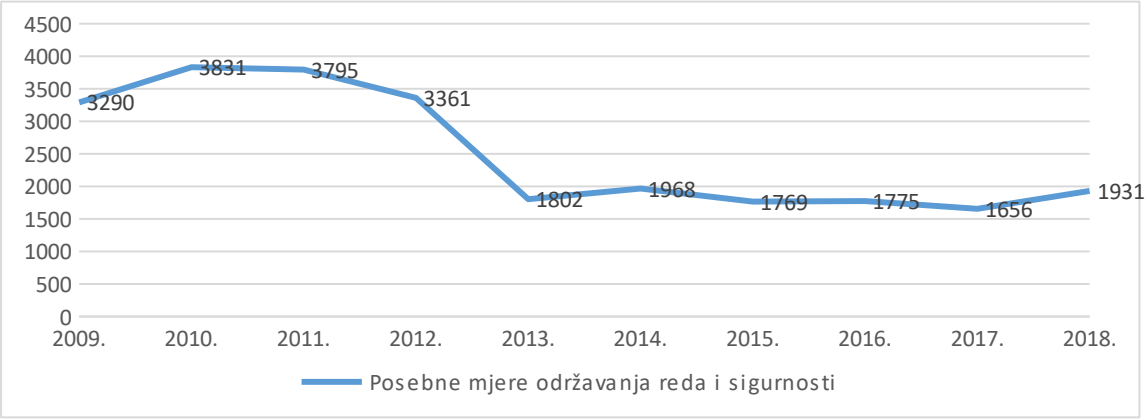
Broj evidentiranih pokušaja samoubojstva zatvorenika u 2018. godini (Slika 5.) manji je u odnosu na 2017. godinu, odnosno evidentirano je 12 takvih rizičnih oblika ponašanja zatvorenika u 2018. godini, u odnosu na 2017. godinu kada ih je evidentirano ukupno 13. Godine 2011. zabilježeno je 18 pokušaja samoubojstava, što je ujedno i najviše zabilježeno do sada. Tijekom 2010. i 2015. godine samoubojstvo je počinio jedan zatvorenik, dok su 2011. samoubojstvo počinila dva zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 5. Broj pokušaja samoubojstva zatvorenika tijekom izvještajnih godina (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

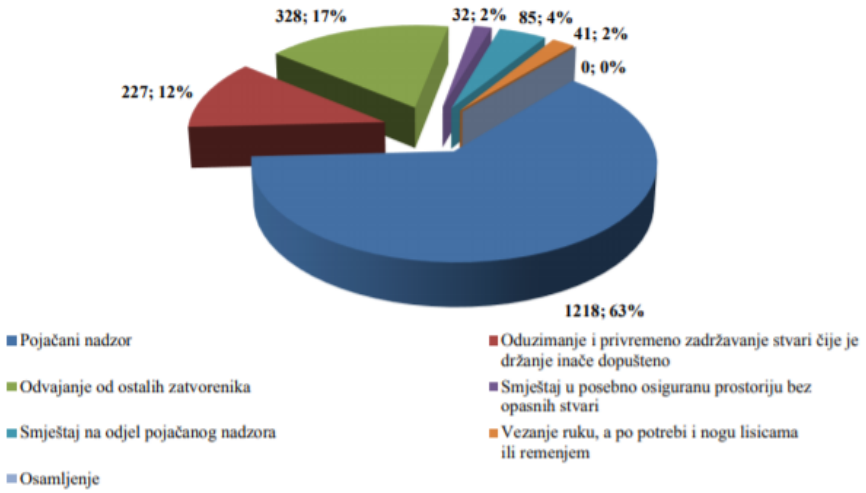
Članak 135. Zakona o izvršavanju kazne zatvora, između ostaloga, određuje da će se prema zatvoreniku koji ugrožava red i sigurnost ili prijeti ugrožavanju reda i sigurnosti provoditi posebne mjere održavanja reda i sigurnosti. Godine 2010. provedeno 3831 posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, dok ih je 2017. godine provedeno samo 1656. Podaci pokazuju kako je provođenje posebnih mjere održavanja reda i sigurnosti relativno stabilno od 2013. godine (Slika 6.) (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 6. Ukupan broj naređenih posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

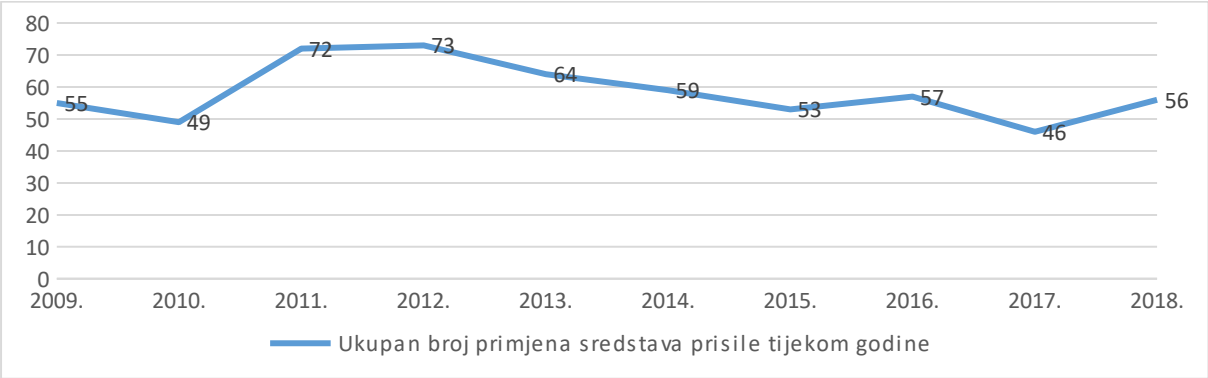
Od posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti u 2018. godini najviše se primjenjivao pojačani nadzor (1218), odvajanje od ostalih zatvorenika (328) i oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje inače dopušteno (227) (Slika 7.). Mjera osamostaljenja se nije primjenjivala. Treba uzeti u obzir kako se ista mjera može primjenjivati više puta prema istom zatvoreniku, jednako kao što se i paralelno prema istom zatvoreniku može primijeniti više različitih mjera (Ministarstvo pravosuđa, 2020).

Slika 7. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti prema vrsti, broju i postotku provođenja (Ministarstvo pravosuđa, 2020)

Zakon o izvršavanju kazne zatvora određuje da se sredstva prisile mogu primijeniti samo kada je to nužno da se spriječi bijeg zatvorenika, tjelesni napad na službenike ili druge osobe, nanošenje ozljeda drugim osobama, samoozljeđivanje, namjerno prouzrokovanje materijalne štete, ili radi savladavanja pasivnog ili aktivnog otpora zatvorenika. Sredstva prisile su: zahvati za privođenje i tehnike obrane, palica, raspršivač s dopuštenim neškodljivim tvarima, električni paralizator, mlazovi s vodom, podražavajuća kemijska sredstva i vatreno oružje. Najviše primjena bilo je u 2012. godine, kada je sredstvo prisile primijenjeno 73 puta, dok je najmanje bilo 2017. godine sa samo 46 primjena. Od 2011. godine primjetan je blagi pad primjena sredstava prisile (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 8. Ukupan broj primjena sredstava prisile tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020)

S obzirom na vrstu primijenjenih sredstava prisile u 2018. godini su se nešto više (60,71%) koristili zahvati za privođenje i tehnike obrane tvarima dok se nešto manje koristio (33,93%) raspršivač s dopuštenim neškodljivim tvarima (Ministarstvo pravosuđa, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2020).

Slika 9. Vrste primijenjenih sredstava prisile u 2018. godini (u postocima) (Ministarstvo pravosuđa, 2020)

3.2. Istraživanja nasilja u hrvatskim penalnim ustanovama

Prethodno je navedena incidencija i fenomenologija nasilja u hrvatskim penalnim ustanovama prema izvješćima Ministarstva pravosuđa za razdoblje od 2009. do 2017. dok će u ovom dijelu biti prikazana neka od istraživanja provedena u hrvatskim penalnim ustanovama i njihovi najvažniji nalazi.

Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2001) istražili su razlike u agresivnosti između recidivista (83 osobe) i nerecidivista (178 osoba) putem Buss i Perryjeva Upitnika o agresivnosti. Dobiveni rezultati pokazuju da su recidivisti agresivniji u odnosu na fizičku agresivnost, dok u slučaju

verbalne agresivnosti nije utvrđena razlika. S obzirom na spol, utvrđena je veća agresivnost muškaraca u odnosu na žene.

Farkaš i Žakman Ban (2006) su na uzorku od 293 osuđene osobe oba spola koje su se u razdoblju od 2003. do 2005. godine nalazile na izdržavanju zatvorske kazne i kazne maloljetničkog zatvora u Kaznionici u Požegi, utvrdile da su muškarci u promatranom uzorku bili su uspješniji u prilagodbi na zatvorske uvjete nego žene. Također, zatvorenici kojima je izrečena kazna u trajanju manjem od jedne godine i oni s kaznama od jedne do dvije godine bili su uspješniji u prilagodbi od onih kojima su izrečene kazne u duljem trajanju. S obzirom na vrstu kaznenog djela zbog kojeg se nalaze na izdržavanju kazne, zatvorenici osuđeni zbog imovinskih kaznenih djela bili su manje uspješni u prilagodbi na zatvorske uvjete.

Vukosav (2009) u svom istraživanju nalazi kako je najveća razina agresivnosti prisutna u skupini osoba osuđenih za kaznena djela nasilničkog kriminaliteta. U navedenoj skupini utvrđena je niža razina ekstraverzije i viša razina neuroticizma u odnosu na druge dvije skupine, te nepovoljniji socioekonomski status osoba osuđenih za kaznena djela nasilničkog kriminaliteta u odnosu na druge dvije skupine koje su bile uključene u istraživanje.

U istraživanju Kovčo Vukadin (2014) korišten je kvantitativni i kvalitativni pristup. Anketirano je 353 zatvorenika, 154 djelatnika pravosudne policije i 193 djelatnika ostalih službi. Najčešći oblici nasilnog ponašanja, u hrvatskom penalnom sustavu, kojima su zatvorenici bili izloženi bili su vikanje (35,5%) i verbalna provokacija. Zatim slijede nazivanje pogrdnim imenima (33,5%), ruganje (33,1%), psovanje (32,7%) i verbalna prijetnja (30,2%). Najrjeđe iskazuju prisiljavanje na neku seksualnu radnju u okviru doživljenih oblika nasilja te se može zaključiti kako se najčešće radi o verbalnom nasilju, provokativnom ili prijetećem ponašanju, dok je fizičko nasilje relativno rijetko zastupljeno. Samoiskazi o vlastitom nasilnom ponašanju prema drugim zatvorenicima, pokazuju slične podatke. najzastupljenije je verbalno nasilje (23,3% zatvorenika iskazuje da su vikali na druge zatvorenike), nazivanje pogrdnim imenima (22,3%) te psovanje drugih zatvorenika (21,2%). Nisu utvrđene statistički značajne razlike u učestalosti doživljavanja nasilja s obzirom na spol. Utvrđena je statistički značajna razlika na varijablama verbalne provokacije i psovki, koja pokazuje na razliku u percepciji verbalne provokacije između muškaraca i žena, odnosno na veću osjetljivost žena na verbalnu provokaciju i psovke (Kovčo Vukadin, 2014).

Balent (2008) je provela istraživanje na uzorku 325 zatvorenika iz kaznionica u Požegi, Lepoglavi, Turopolju, Lipovici, Glini, Valturi te zatvora u Zagrebu, Varaždinu, Rijeci i Splitu. Cilj istraživanja bio je utvrditi razinu nasilja, stavova zatvorenika o nasilju te njihovih prijedloga za poboljšanje sigurnosti unutar zatvorskih uvjeta. Rezultati pokazuju da je 53,8 % zatvorenika, tijekom izdržavanja kazne, sudjelovalo u tjelesnom sukobu s drugim zatvorenicima, 65,7 % zatvorenika su bili napadnuti u sukobu, 13,7 % zatvorenika su bili napadači, a 16,6 % su istodobno bili i napadači i žrtve. Postotak zatvorenika koji smatra da je nasilje u zatvoru neizbježno, iznosio je 41,5%. Dio istraživanja bavio se i prijedlozima zatvorenika o mogućnostima poboljšavanja sigurnosti u zatvorima. Najčešći prijedlozi bili su: razdvajanje zatvorenika – nasilnih od nenasilnih, prema duljini kazne, prema kaznenim djelima, s naglaskom na odvajanju počinitelja seksualnih delikata; poboljšanje sustava nadzora videokamerama; postroživanje stegovnih mjera koje se mogu izreći; omogućivanje više pogodnosti; omogućivanje češćih razgovora sa službenicima (tretmana) zatvora; educiranje osoblja o boljim strategijama rješavanja sukoba.

Rajić je (2017) u svom istraživanju utvrdio postojanje razlika u obilježjima ličnosti između zatvorenika i zatvorenica počinitelja stegovnih prijestupa na način da su utvrđena nepovoljnija obilježja ličnosti kod zatvorenika. Obilježje koje razlikuje zatvorenike od zatvorenica u najvećoj mjeri je agresivnost te su sukladno tome zatvorenici značajno agresivniji od zatvorenica.

4. Cilj i hipoteze istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je analiza nasilja u hrvatskom zatvorskom sustavu s posebnim ciljem utvrđivanja razlika u odnosu na spol zatvorenika.

S obzirom na cilj istraživanja definirani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

Problem 1: Istražiti postoje li razlike u vrsti počinjenog nasilja (fizičko, verbalno, prijetnje) s obzirom na spol zatvorenika.
Hipoteza 1: Pretpostavlja se da će postojati razlika u vrsti počinjenog nasilja s obzirom na spol, na način da će zatvorenice činiti više verbalnog nasilja, dok će zatvorenici činiti više fizičkog nasilja i prijetnji.

Problem 2: Istražiti razlike u nasilnom ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na stupanj sigurnosti odjela.
Hipoteza 2a: Pretpostavlja se da će zatvorenici u zatvorenim uvjetima češće manifestirati sve oblike nasilja (fizičko, verbalno i prijetnje).
Hipoteza 2b: Pretpostavlja se da će zatvorenice u zatvorenim uvjetima češće manifestirati sve oblike nasilja (fizičko, verbalno i prijetnje).

Problem 3: Istražiti razlike u nasilnom ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na dio izdržavanja kazne.
Hipoteza 3a: Pretpostavlja se da će zatvorenici sve oblike nasilja najčešće manifestirati u vremenu do polovice izdržane kazne.

Hipoteza 3b: Pretpostavlja se da će zatvorenice sve oblike nasilje najčešće manifestirati u vremenu do polovice izdržane kazne.

Problem 4: Istražiti razlike u nasilnom ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na nasilnost počinjenog kaznenog djela.
Hipoteza 4a: Pretpostavlja se da će zatvorenici koji su počinili nasilno kazneno djelo češće manifestirati sve analizirane oblike nasilnog ponašanja u kaznionici
Hipoteza 4b: Pretpostavlja se da će zatvorenice koje su počinile nasilno kazneno djelo češće manifestirati sve analizirane oblike nasilnog ponašanja u kaznionici.

4.1. Uzorak ispitanika

Istraživanje je obuhvatilo ukupno 387 zatvorenika, od kojih je 318 (82,2%) muškaraca i 69 (17,8%) žena. Istraživanje je provedeno na uzorku zatvorenika iz Zatvora u Zagrebu (N=39), Zatvora u Požegi (N=60), Kaznionice u Lepoglavi (N=47), Kaznionice u Turopolju (N=32), Kaznionice u Glini (N=77), Kaznionice u Požegi (N=69), Kaznionice u Lipovici (N=47) i maloljetničkog odjela kaznionice u Požegi (N=18). Ukupan broj zatvorenica koje su sudjelovale u istraživanju smještene su u Kaznionici Požega. Prosječna dob sudionika istraživanja je 36 godina (raspon 17-85, M=36,60; SD= 11,45). Zatvorenice (Mž=41,07) su u prosjeku starije od zatvorenika (Mm=35,47) ($t=-3, 482$, $p<0,01$).

Od socio-demografskih podataka prikupljeni su podaci o obrazovanju zatvorenika i zatvorenica, bračnom stanju zatvorenika i podatak o tome imaju li djece ili ne. Najzastupljenija kategorija unutar varijable obrazovanje je srednja stručna sprema, gdje 62,2% zatvorenika i 58,0% zatvorenica ima završenu srednju školu. Nešto više zatvorenica nema završenu osnovnu školu (5,8%) naspram zatvorenika (2,2%). Također, 21% zatvorenica ima završenu osnovnu školu, što je više od 18,7% zatvorenika sa završenom osnovnom školom. Razlike u postignutom stupnju obrazovanja između zatvorenika i zatvorenica nisu statistički značajne.

Po pitanju bračnog stanja izjasnilo se 313 zatvorenika i 69 zatvorenica. Podaci pokazuju da se 45% zatvorenika i 18,8% zatvorenica izjasnilo kao samci, dok je 28,3% zatvorenika oženjeno, a 49,3% zatvorenica udano. Više zatvorenica (31,9%) nego zatvorenika (16,6%) izjašnjavaju se

kao razveden/a ili udovac/ica. Zatvorenice znatno češće od zatvorenika imaju djecu. Navedeni podaci prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Socio-demografski podaci (%)

varijabla	kategorija	M	Ž	χ^2
Obrazovanje Nm=316 Nž=69	Bez OŠ	2,2	5,8	3,927
	OŠ	18,7	21,7	
	SŠ	62,7	58,0	
	Viša škola	7,3	7,2	
	Fakultet	7,9	7,2	
	Magisterij/dr.sc	1,3	0,0	
Bračno stanje Nm=313 Nž=69	Samac	45	18,8	**18,115***
	Oženjen/udana	38,3	49,3	
	Razveden, udovac	16,6	31,9	
Djeca Nm=313 Nž=69	Ne	48,6	30,4	**7,498***
	Da	51,4	69,6	

*p<0,01

Prikupljeni podaci o kaznenom djelu i kazni prikazani su u Tablici 2., te nam govore o odjelu na kojem su sudionici smješteni, duljini kazne koju izdržavaju, u kojem se dijelu izvršavanja kazne nalaze, recidivu, koliko su i koja kaznena djela počinili te radi li se o nasilnom djelu.

Iz podataka o odjelu na kojem su sudionici istraživanja smješteni, vidljivo je da su zatvorenice i zatvorenici najčešće smješteni na zatvorenom odjelu. Zatvorenice su znatno češće od zatvorenika na otvorenom odjelu.

Najzastupljenija kategorija u varijabli duljine kazne je 1-3 godine za oba spola koju izdržava 44.3% zatvorenika i 46,0% zatvorenica. Zatim slijedi kategorija 3-6 godina koju izdržava 25,6% zatvorenika i 30,2% zatvorenica. Najmanje zastupljena kategorija za oba spola je 12-15 godina

zatvora koju izdržava 2,9% zatvorenika i 1,6% zatvorenica. Nisu utvrđene statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica.

Iz podataka o dijelu kazne vidljivo je da su zatvorenici u vrijeme provođenja istraživanja najčešće bili na polovici izdržavanja kazne (28,4%) i na trećini izdržavanja kazne (24,9%), dok je 20,8% zatvorenika bilo na kraju izdržavanja kazne. Najmanje zatvorenika je u vrijeme provođenja istraživanja bilo na početku izdržavanja kazne (9,9%). U subuzorku zatvorenica podaci pokazuju kako je najviše zatvorenica bilo na dvije trećine izdržane kazne zatvora (27,9%) i na polovici (26,5%). Na kraju kazne bilo je njih 25%, dok je najmanje zatvorenica bilo na početku izdržavanja kazne, tek 4,4%.

Podaci o recidivu pokazuju kako je nešto manje od polovice zatvorenika i trećine zatvorenica recidiviralo. Uočene razlike su statistički značajne.

Najzastupljenija kategorija broja počinjenih kaznenih djela je jedno kazneno djelo. Zatvorenici češće od zatvorenica izdržavaju kaznu za 4 ili više kaznenih djela, no utvrđene razlike nisu statistički značajne.

Zatvorenicima je postavljeno pitanje u koju skupinu kaznenih djela spada kazneno djelo zbog kojeg izdržavaju kaznu. Najzastupljenija kategorija unutar vrste kaznenih djela za oba spola je kazneno djelo zlouporabe droga. Postotak sudionika koji je počinio kazneno djelo zlouporabe droga iznosi 38,9% zatvorenika (Nm=311) i 35,3% zatvorenica (Nž=68). Zatim slijedi kazneno djelo protiv imovine koje su počinili 33,8% zatvorenika i 26,5% zatvorenica. Najmanje zastupljena kategorija za oba spola je kazneno djelo protiv spolne slobode. Kazneno djelo protiv spolne slobodne počinilo je 3,2% zatvorenika (Nm=311) i 1,5% zatvorenica (N=68), dok je kazneno djelo protiv braka, obitelji i djece počinilo je 1,6% zatvorenika i 4,4% zatvorenica. Kazneno djelo protiv života i tijela počinilo je 13,2% zatvorenika i 10,3% zatvorenica, kazneno djelo protiv opće sigurnosti 4,2% zatvorenika i 2,9% zatvorenica te kazneno djelo protiv gospodarstva 6,1% zatvorenika i 16,2% zatvorenica. Statistički značajne razlike u vrsti kaznenog djela zbog kojeg izdržavaju kaznu zatvora utvrđena je samo kod kd protiv gospodarstva.

Po pitanju nasilnosti kaznenog djela, 23,6% zatvorenika i 20,6% zatvorenica počinilo je nasilno kazneno djelo.

Tablica 2. Podaci o kaznenom djelu i kazni (%)

varijabla	kategorija	M	Ž	χ^2
Odjel Nm=293 Nž=68	Zatvoreni	61,1	57,4	**39,037****
	Poluotvoreni	38,2	26,5	
	otvoreni	0,7	16,2	
Duljina kazne Nm=309 Nž=63	Do godinu dana	11,0	9,5	2,651
	1-3 godina	44,3	46,0	
	3-6 godina	25,6	30,2	
	6-9 godina	8,4	6,3	
	9-12 godina	4,5	1,6	
	12-15 godina	2,9	1,6	
	15+	3,2	4,8	
Dio kazne	Na samom početku	9,9	4,4	8,676
	1/3	24,9	16,2	
	½	28,4	26,5	
	2/3	16,0	27,9	
	Kraj	20,8	25,0	
recidiv	Ne	57,7	70,6	**3,869***
	Da	42,3	29,4	
Broj kd	1	61,9	68,1	4,675
	2	13,7	11,6	
	3	8,6	13,0	
	4+	15,9	7,2	
Kd:imovina	Ne	66,2	73,5	1,353
	da	33,8	26,5	
Kd: život i tijelo	Ne	86,8	89,7	0,421
	Da	13,2	10,3	
kd: spolna sloboda	Ne	96,8	98,5	0,605
	Da	3,2	1,5	
Kd: droga	Ne	61,1	64,7	0,308
	Da	38,9	35,3	
Kd: brak, obitelj	Ne	98,4	95,6	2,123
	Da	1,6	4,4	

Kd: opća sigurnost	Ne	95,8	97,1	0,225
	Da	4,2	2,9	
Kd: gospodarstvo	Ne	93,9	83,8	**7,758****
	Da	6,1	16,2	
Nasilno djelo	Ne	76,4	79,4	0,286
	Da	23,6	20,6	

*p<0,05; **p<0,01

4.2. Instrument

Za potrebe istraživanja korišten je posebno kreiran upitnik od kojeg se, za potrebe ovog rada, koriste dvije skupine varijabli: nasilno ponašanje zatvorenika i socio-demografski podaci.

Lista nasilnih oblika ponašanja obuhvaća provokativna ponašanja (ruganje, provokacija gestama, verbalna provokacija, pljuvanje na osobu), prijeteća ponašanja (verbalna prijetnja, prijetnja obitelji, prijetnja oružjem), verbalno nasilje (psovanje, nazivanje pogrdnim imenima, vikanje), fizičko nasilje (šamar, udarac u lice, udarac u tijelo – rukom ili nogom, nasilno hvatanje za odjeću ili dio tijela, udarac s nekim objektom, pokušaj davljenja, premlaćivanje, bacanje nekog objekta na osobu, napad s nekim oružjem, odgurivanje) i seksualno nasilje (prisiljavanje na neku seksualnu radnju). Zatvorenici su pitani o doživljavanju i o osobnom manifestiranju tih oblika ponašanja prema drugim zatvorenicima.

Također, korišteni su i opći socio-demografski podaci (spol, dob, obrazovanje, ustanova, duljina izrečene kazne, ranija osuđivanost, vrsta kaznenog djela).

4.3. Postupak

Nakon dovršenog anketiranja i unosa podataka u statistički program, napravljena je deskriptivna statistika za podatke o incidenciji i strukturi nasilnih oblika ponašanja za uzorak zatvorenika i uzorak osoblja. Studenti diplomskog studija Socijalne pedagogije su, u okviru studentske prakse u kaznionicama (Glina, Turopolje, Lipovica, Požega i Lepoglava) i zatvorima (Zagreb, Bjelovar, Split) tijekom studenog i prosinca 2012. godine, realizirali fokus grupe i/ili strukturirane intervjue sa zatvorenicima i osobljem na temu nasilja u kaznenim tijelima prema dobivenim

rezultatima. Za potrebe ovog rada koriste se kvantitativni podaci o nasilnom ponašanju zatvorenika prema drugim zatvorenicima.

5. Rezultati

Postavljeni problemi i hipoteze su testirani uz pomoć neparametrijskih testova – Hi-kvadrat testa, T-testa, Mann-Whitney testa i Kruskal-Wallis testa, a dobiveni rezultati prikazani su u ovom dijelu rada.

Prvi problem bio je: Istražiti postoje li razlike u vrsti počinjenog nasilja (fizičko, verbalno, prijetnje) s obzirom na spol zatvorenika. Rezultati su prikazani tablično. U Tablici 3. prikazani su

rezultati Hi-kvadrat testa kojim je ispitana učestalost uključivanja u fizičko nasilje prema drugim zatvorenicima tijekom boravka u kaznenom tijelu s obzirom na spol ispitanika.

Dobivena je statistički značajna razlika samo u varijabli Odgurivanje drugog zatvorenika, koje je zastupljenije kod zatvorenika nego zatvorenica.

Tablica 3. Učestalost uključivanja zatvorenika i zatvorenica (%) u fizičko nasilje prema drugim zatvorenicima tijekom boravka u kaznenom tijelu (N_M=302; $N_Ž$=65)

Oblici fizičkog nasilja prema drugom zatvoreniku		Nikada	Jednom	2-3 puta	4 i više puta	χ^2
Ošamario	M	84,0	4,2	7,2	4,6	6,36
	Ž	93,8	4,6	1,5	0,0	
Udario u lice	M	84,2	4,3	5,9	5,6	7,58
	Ž	96,9	0,0	1,5	1,5	
Udario u tijelo (rukom)	M	84,8	4,0	4,6	6,6	7,13
	Ž	96,9	0,0	1,5	1,5	
Udario nogom	M	88,0	3,7	3,7	4,7	4,64
	Ž	96,8	1,6	0,0	1,6	
Nasilno hvatao za odjeću	M	85,5	4,9	4,9	4,6	7,24
	Ž	92,3	7,7	0,0	0,0	
Nasilno hvatao za dio tijela	M	89,1	2,6	3,6	4,6	2,12
	Ž	93,8	3,1	1,5	1,5	
Udario s nekim objektom	M	95,1	2,3	1,3	1,3	1,86
	Ž	96,9	3,1	0,0	0,0	
Pokušao daviti	M	96,0	1,3	1,0	1,7	1,78
	Ž	98,5	1,5	0,0	0,0	
Pretukao	M	92,9	3,3	2,0	2,6	2,24
	Ž	96,9	1,5	0,0	1,5	
Bacio nešto na drugog zatvorenika	M	94,4	2,0	0,7	3,0	2,38
	Ž	93,8	4,7	0,0	1,6	
Napao drugog nekim oružjem	M	97,0	1,0	0,7	1,3	1,01
	Ž	98,5	0,0	0,0	1,5	
Odgurnuo	M	82,7	7,6	3,7	6,0	**8,98***

drugog zatvorenika	Ž	96,9	3,1	0,0	0,0	
Prisiljavanje na seksualnu radnju	M	99,0	0,0	0,7	0,3	1,90
	Ž	98,4	0,0	0,0	1,6	

*p<0,05

U Tablici 4. prikazana je učestalost uključivanja zatvorenika i zatvorenica u verbalno nasilje prema drugim zatvorenicima. Hi-kvadrat testom ispitana je učestalost uključivanja u verbalno nasilje prema drugim zatvorenicima tijekom boravka u kaznenom tijelu s obzirom na spol ispitanika. Dobivena je statistički značajna razlika u Psovanju drugog zatvorenika, koje je učestalije kod zatvorenika nego zatvorenica. Također, dobivena je statistički značajna razlika u Nazivanju pogrdnim imenima, koje je učestalije kod zatvorenika nego zatvorenica.

Tablica 4. Učestalost uključivanja zatvorenika i zatvorenica (%) u verbalno nasilje prema drugim zatvorenicima tijekom boravka u kaznenom tijelu

Oblici verbalnog nasilja prema drugom zatvoreniku		Nikada	Jednom	2-3 puta	4 i više puta	χ^2
Rugao se drugom zatvoreniku	M	85,2	2,3	4,6	7,9	7,14
	Ž	95,4	3,1	1,5	0,0	
Verbalno provocirao	M	82,2	5,3	5,6	6,9	2,30
	Ž	89,2	4,6	3,1	3,1	
Psovao drugog zatvorenika	M	76,4	5,6	7,5	10,5	**8,98***
	Ž	92,1	1,6	0,0	6,3	
Nazivao ga pogrdnim imenima	M	74,7	6,9	6,9	11,5	**9,52***
	Ž	92,2	1,6	1,6	4,7	
Vikao na drugog	M	74,8	7,3	6,6	11,3	3,94
	Ž	76,8	6,8	6,3	10,1	

zatvorenika						

*p<0,03

Posljednja skupina ponašanja odnosila se na prijeteća ponašanja u odnosu na spol. Rezultati su prikazani u Tablici 5. Hi-kvadrat testom ispitana je učestalost prijetnji prema drugim zatvorenicima tijekom boravka u kaznenom tijelu s obzirom na spol ispitanika. Nisu dobivene statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica u učestalosti ispitanih prijetnji.

Tablica 5. Učestalost prijetnji zatvorenika i zatvorenica (%) prema drugim zatvorenicima tijekom boravka u kaznenom tijelu

Prijetnje i drugi oblici nasilja prema drugom zatvoreniku		Nikada	Jednom	2-3 puta	4 i više puta	χ^2
Verbalno prijetio da će nauditi drugom	M	85,2	7,6	3,6	3,6	0,88
	Ž	87,7	4,6	3,1	4,6	
Prijetio nekim oružjem	M	97,7	0,3	0,7	1,3	1,53
	Ž	100,0	0,0	0,0	0,0	
Prijetio obitelji drugog zatvorenika	M	97,3	1,0	1,0	0,7	1,75
	Ž	100,0	0,0	0,0	0,0	
Prijetio gestama	M	89,1	4,0	3,3	3,6	2,42
	Ž	95,4	1,5	1,5	1,5	

S obzirom na predstavljene rezultate, prva postavljena hipoteza se odbacuje. U dijelu fizičkog nasilja pronađena je razlika samo u jednoj (od ukupno 13) varijabli u odnosu na spol i to na način da su muškarci bili nasilniji od žena. U dijelu verbalnog nasilja pronađene su statistički značajne

razlike u dvije (od ukupno pet) varijable na način da su muškarci bili nasilniji od žena, dok kod prijetnji nisu pronađene statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica.

Drugi problem bio je istražiti razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na stupanj sigurnosti odjela. U svrhu odgovora na ovo istraživačko pitanje, najprije su izračunati ukupni rezultati za fizičko, verbalno i prijeteće ponašanje tako da su odgovori o učestalosti različitih skupina ponašanja (originalno procjenjivani na skali od sedam stupnjeva) zbrojeni.

Kruskal-Wallis testom ispitane su razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na stupanj sigurnosti odjela. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 6.

U subuzorku zatvorenika dobivena je statistički značajna razlika u fizičkom nasilju s obzirom na stupanj sigurnosti odjela (Kruskal-Wallis H=20,16, p<,01), a podaci o rangovima pokazuju kako je fizičko nasilje najzastupljenije kod zatvorenika koji izdržavaju kaznu zatvora u zatvorenim uvjetima, a najrjeđe zastupljena kod zatvorenika koji izdržavaju kaznu zatvora u otvorenim uvjetima. Također, dobivena je statistički značajna razlika u verbalnom nasilju s obzirom na stupanj sigurnosti odjela (Kruskal-Wallis H=11,51, p<,01). Verbalno nasilje najzastupljenije je kod zatvorenika koji kaznu zatvora izdržavaju u zatvorenim uvjetima, a najrjeđe zastupljeno kod zatvorenika koji kaznu zatvora izdržavaju u otvorenim uvjetima.

U subuzorku zatvorenica dobivena je statistički značajna razlika u fizičkom nasilju s obzirom na stupanj sigurnosti odjela (Kruskal-Wallis H=7,18, p<,03). Podaci pokazuju da je fizičko nasilje najzastupljenije kod zatvorenica koje kaznu zatvora izdržavaju u zatvorenim uvjetima, a najrjeđe zastupljeno u otvorenim uvjetima.

S obzirom na predstavljene rezultate, Hipoteza 2a za subuzorak zatvorenika se djelomično potvrđuje jer je pronađena statistički značajna razlika za fizičko i verbalno nasilje koje je najzastupljenije u zatvorenim uvjetima.

Druga hipoteza za subuzorak zatvorenica (Hipoteza 2b) se djelomično potvrđuje jer je pronađena statistički značajna razlika samo za fizičko nasilje koje je najzastupljenije u zatvorenim uvjetima, dok je najrjeđe u otvorenim uvjetima.

Tablica 6. Učestalost fizičkog, verbalnog i prijetećeg ponašanja u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na stupanj sigurnosti odjela.

uzorak	skala	odjel	N	M_{rank}	K-W H	SS	p
M	fizičko	zatvoreni	162	145,50	20,156	2	**0,00**
		poluotvoreni	103	114,89			
		otvoreni	1	106,00			
		total	266				
	verbalno	zatvoreni	170	149,26	11,505	2	**0,003**
		poluotvoreni	105	121,65			
		otvoreni	2	178,00			
		total	277				
	prijetnje	zatvoreni	167	139,93	3,223	2	0,20
		poluotvoreni	105	132,69			
		otvoreni	2	187,50			
		total	274				
Ž	fizičko	zatvoreni	32	33,98	5,049	2	0,08
		poluotvoreni	17	28,00			
		otvoreni	11	26,00			
		total	60				
	verbalno	zatvoreni	34	34,35	4,265	2	0,119
		poluotvoreni	17	27,79			
		otvoreni	11	28,41			
		total	62				
	prijetnje	zatvoreni	35	35,20	7,177	2	**0,028**
		poluotvoreni	17	28,00			
		otvoreni	11	28,00			
		total	63				

Treći problem bio je istražiti razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na dio izdržavanja kazne. Za potrebe odgovora na ovaj istraživački problem varijabla dio izdržavanja kazne rekodiran je iz originalnih pet kategorija u tri kategorije: 1. do polovice, 2. polovica, 3. druga polovica.

Za ispitivanje razlika korišten je Kruskal-Wallis test kojim su ispitane razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na dio izdržavanja kazne. Nisu dobivene statistički značajne razlike. U Tablici 7. prikazani su dobiveni rezultati.

S obzirom na to da nisu pronađene statistički značajne razlike u odnosu na spol i dio izvršavanja kazne, treća postavljena hipoteza za oba subuzorka (Hipoteza 3a i Hipoteza 3b) se odbacuje.

Tablica 7. Učestalost fizičkog, verbalnog i prijetećeg ponašanja u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na dio kazne koji izvršavaju

uzorak	skala	odjel	N	M_{rank}	K-W H	SS	p
M	fizičko	do polovice	95	139,73	2,777	2	0,249
		polovica	81	137,97			
		druga polovica	110	150,83			
		total	286				
	verbalno	do polovice	100	142,87	0,939	2	0,625
		polovica	83	151,33			
		druga polovica	113	151,41			
		total	296				
	prijetnje	do polovice	101	147,72	0,004	2	0,998
		polovica	81	147,20			
		druga polovica	112	147,52			
		total	294				
Ž	fizičko	do polovice	13	28,69	1,972	2	0,373
		polovica	16	28,47			
		druga polovica	31	32,31			
		total	60				
	verbalno	do polovice	13	26,00	5,349	2	0,069
		polovica	16	29,56			
		druga polovica	33	34,61			
		total	62				
	prijetnje	do polovice	13	28,00	4,556	2	0,102
		polovica	16	29,78			
		druga polovica	32	34,57			
		total	63				

Četvrti problem bio je istražiti razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na nasilnost počinjenog kaznenog djela.
Za ovaj problem korišten je Mann-Whitney test, dok su dobiveni rezultati prikazani u Tablici 8..

Mann-Whitney testom ispitane su razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na nasilnost počinjenog djela. Dobivene su statistički značajne razlike samo kod zatvorenika u fizičkom (U=4872,00, Z=-4,36, p<,01) i verbalnom nasilju (U=5578,00, Z=-2,20, p<,03). Zatvorenici koji su počinili nasilno kazneno djelo, znatno češće se od zatvorenika koji nisu počinili nasilno kazneno djelo, fizički i verbalno nasilno ponašaju prema drugim zatvorenicima.

Kao što je već navedeno, kod zatvorenica nisu utvrđene statistički značajne razlike u nasilnom ponašanju prema drugim zatvorenicama s obzirom na to jesu li počinile nasilno kazneno djelo (zbog kojeg su na izdržavanju kazne zatvora).

S obzirom na predstavljene rezultate, posljednja hipoteza za subuzorak zatvorenika (Hipoteza 4a) se može djelomično potvrditi jer je dobivena statistički značajna razlika kod zatvorenika koji su počinili nasilno kazneno djelo u činjenju fizičkog i verbalnog nasilja. Četvrta hipoteza za subuzorak zatvorenica (Hipoteza 4b) se odbacuje.

Tablica 8. Učestalost fizičkog, verbalnog i prijetećeg ponašanja u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na nasilnost počinjenog kaznenog djela

uzorak	skala	Nasilno	N	M_{rank}	Sum_{rank}	U	Z	p

M	fizičko	ne	215	130,66	28092,00	4872,00	-4,361	**0,000****
		da	61	166,13	10134,00			
		total	276					
	verbalno	ne	215	133,94	28798,00	5578,00	-2,204	**0,028***
		da	61	154,56	9428,00			
		total	276					
	prijetnje	ne	215	136,80	29411,50	6191,50	-1,099	0,272
		da	61	144,50	8814,50			
		total	276					
Ž	fizičko	ne	47	30,29	1423,50	295,500	-0,304	0,761
		da	13	31,27	406,50			
		total	60					
	verbalno	ne	47	30,31	1424,50	296,50	-2,273	0,785
		da	13	31,19	405,50			
		total	60					
	prijetnje	ne	47	30,69	1442,50	296,50	-0,310	0,756
		da	13	29,81	387,50			
		total	60					

*p<0,03; ** p<0,01

6. Rasprava

Mogućnost nasilja unutar penalnih ustanova stalno je prisutna. Nasilje u zatvorima pripisuje se osobinama pojedinih zatvorenika, uvjetima zatvora, zatvorskoj kulturi i drugim utjecajima (Edgar, O'Donnell i Martin, 2003).

Osnovni cilj ovog rada je analizirati nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu s naglaskom na razlike u odnosu na spol zatvorenika.

Prvi istraživački problem bio je istražiti postoje li razlike u vrsti počinjenog nasilja (fizičko, verbalno, prijetnje) s obzirom na spol zatvorenika. Statistički značajne razlike fizičkog nasilja dobivene su samo u varijabli *Odgurivanje drugog zatvorenika* koje je prema ovom istraživanju učestalije kod zatvorenika nego zatvorenica. Kod verbalnog nasilja, statistički značajne razlike dobivene su u varijablama *Psovanje drugog zatvorenika* i *Nazivanje pogrdnim imenim*a, koje su u oba slučaja učestalije kod zatvorenika nego zatvorenica. U učestalosti ispitanih prijetnji nisu dobivene statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica. Rezultati ovog istraživanja djelomično su u skladu s rezultatima stranih istraživanja. Edgar, O'Donnell i Martin (2003) u svom istraživanju temeljenom na intervjuima zatvorenika u Engleskoj, navode podatak da je u posljednjih mjesec dana 19% zatvorenika doživjelo je napad, a 26% prijetnju. Samo 10% zatvorenika koji su naveli da su doživjeli bilo koje od navedenih vrsta nasilja isto je i prijavilo. Što se tiče viktimizacije drugih, 19% zatvorenika navelo je da su prijetili drugom zatvoreniku, a njih 16% priznalo je napad na drugog zatvorenika. Uvredljive i uznemirujuće komentare doživjelo je 26% ispitanika u posljednjih mjesec dana. Podatke o više nasilja kod muških zatvorenika potvrđuje istraživanje Harer i Langan (2001). Prema navedenom istraživanju prosječna stopa zlostavljanja kod žena je 54,4% prosječne muške stope. Wolff i suradnici (2007) navode istraživanje prema kojem je 20% zatvorenika u posljednjih 6 mjeseci bilo fizički napadnuto od strane drugog zatvorenika, dok je 25% doživjelo nasilje od strane zatvorskog osoblja. Za zatvorenice, postotak međusobnih napada jednak je kao kod zatvorenika (20%), dok je napad zatvorskog osoblja na zatvorenice iznosio 8%.

Drugi problem bio je istražiti razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na stupanj sigurnosti odjela. Deprivacijski model, prema kojem se nasilje u penalnim ustanovama javlja kao produkt restriktivnog zatvorskog života, se potvrđuje u ovom istraživanju. Kod subuzorka zatvorenika dobivena je statistički značajna razlika u fizičkom i verbalnom nasilju s obzirom na stupanj sigurnosti odjela. U oba slučaja, zatvorenici u zatvorenim uvjetima izdržavanja zatvorske kazne češće čine fizičko i verbalno nasilje od zatvorenika u otvorenim uvjetima izdržavanja zatvorske kazne. U subuzorku zatvorenica dobivena je statistički značajna razlika u fizičkom nasilju s koje je najčešće u zatvorenim uvjetima izdržavanja kazne, a najrjeđe u otvorenim uvjetima. Isto tako, treba uzeti u obzir i činjenicu da je procjena nasilnosti zatvorenika jedan od kriterija u odlučivanju o smještaju zatvorenika u poluotvorene, a zatim i otvorene uvjete. Podatke ovog

istraživanja potvrđuju i podaci Gadona i suradnika (2006, prema Enggist, Møller i sur. 2014) koji navode da postoji veći rizik od nasilnih događaja i incidenata u ustanovama i odjelima većeg stupnja sigurnosti. To se može objasniti činjenicom da je u ustanovama, odnosno odjelima veće sigurnosti smješteno više zatvorenika sklonih nasilju ili s nasilnim tendencijama. Nadalje, Gadon i suradnici (2006, prema Enggist, Møller i sur., 2014) iznijeli su i objašnjenje „samoispunjavajućeg proročanstva" prema kojem pojačani nadzor stvara veću razinu nasilja. Istraživanje na 120.855 zatvorenika u 156 penalnih ustanova (Camp i sur., 2003, prema McGuire, 2018) pokazalo je da je veća razina sigurnosti ustanove povezana s većom vjerojatnošću nasilje. Prema teoriji etiketiranja, smještanjem zatvorenika u ustanove višeg stupnja sigurnosti, zatvornicima se daje etiketa visoko rizičnog koju pojedinac prihvaća te se počinje ponašati s obzirom na tu etiketu (McGuire, 2018). Osim toga, Bierie (2012, prema McGuire, 2018) i Rocheleau (2013, prema McGuire, 2018) u svojim istraživanjima daju jasne podatke da su bolji fizički uvjeti u ustanovama povezani s nižim razinama nasilja, odnosno da zatvorenici koji nailaze na više poteškoća u ustanovi češće krše pravila ponašanja istih. Steiner (2016) na uzorcima zatvorenika iz državnih zatvora SAD-a iz 1995. i 2000. godine navodi kako je broj zatvorenika maksimalne sigurnosti povezan s većim brojem napada u obje godine, dok je broj zatvorenika minimalne sigurnosti povezan s manjim brojem napada u obje godine.

Treći problem bio je istražiti razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na dio izdržavanja kazne. U ovom istraživanju nisu dobivene statistički značajne razlike. Prema istraživanju u Australiji (Schneider i sur., 2011), 34% muških zatvorenika i 24% ženskih zatvorenica navodi da su bili fizički napadnuti u nekom trenutku boravka u zatvoru, dok je 7% kod oba spola doživjelo prijetnju seksualnim napadom. Na uzorku od 24 500 zatvorenika u *Florida Department of Corrections* pronađeno je da su zatvorenici koji su izdržavali duge kazne zatvora imali niže stope disciplinskih i nasilnih prekršaja u zatvoru (Cunningham i Sorensen, 2007b, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012). Slične podatke pokazala su i druga istraživanja (Cunningham i Sorensen, 2006b, Morris i sur., 2010, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012). Promjena i poboljšanje ponašanja te smanjenje broja nasilnih prekršaja u penalnim ustanovama tijekom izdržavanja zatvorske kazne može se objasniti djelovanjem učinaka sazrijevanja i prilagodbe zatvorskim uvjetima i okruženju (Toch i Kupers, 2007, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012).

Četvrti problem bio je istražiti razlike u fizičkom, verbalnom i prijetećem ponašanju u subuzorcima zatvorenika i zatvorenica s obzirom na nasilnost počinjenog kaznenog djela. Importacijski model se potvrđuje u ovom istraživanju, bar za zatvorenike koji se fizički i verbalno nasilno ponašanju prema drugim zatvorenicima. Pitanje je radi li se doista o nasilnoj strukturi ličnosti ili „očuvanju“ etikete počinitelja nasilja. Zatvorenici koji su počinili nasilno kazneno djelo, znatno češće se fizički i verbalno nasilno ponašaju prema drugim zatvorenicima. Istraživanja koja su se bavila povezanošću nasilnosti počinjenog kaznenog djela i nasilnog ponašanja u penalnoj ustanovi nisu konzistentna u svojim rezultatima. Dok prema nekim istraživanjima (Steiner, 2009, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012) postoji pozitivna veza između počinjenog nasilnog kaznenog djela i napada u zatvorima, druga istraživanja (Cunningham i sur., 2011, Cunningham i Sorensen, 2006a, Sorensen & Cunningham, 2010, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012) navode kako ne postoji značajna povezanost između prirode počinjenog kaznenog djela i nasilnog ponašanja u ustanovama. Također, postoje i istraživanja (Cunningham i suradnici, 2005, Cunningham i Sorensen, 2007b, Edens i sur., 2005, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo , 2012) koja naglašavaju vezu između počinjenih nasilnih kaznenih djela i manje počinjenih nasilnih prekršaja u penalnim ustanovama. Cunningham i suradnici (2005, prema Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012) navode da osobe koje su počinile imovinska kaznena djela čine najviše disciplinskih problema koji uključuju i nasilne prekršaje u ustanovama. Kao jači prediktor nasilnog ponašanja u penalnim ustanovama pokazale su se prethodne zatvorske kazne. Pronađena je pozitivna veza između prethodnih zatvorskih kazni i kršenja zatvorskih pravila, uključujući i nasilno ponašanje (Arbach-Lucioni, Martinez-García i Andrés-Pueyo, 2012).

7. Zaključak

Nasilje je kompleksan pojam te ne postoji jednoznačna definicija. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji nasilje je „namjerno korištenje fizičke sile ili snage, prijeteće ili stvarno, protiv samog sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira ili ima veliku vjerojatnost rezultiranja ozljedom, smrću, psihološkom štetom, oštećenim razvojem ili deprivacijom“ (World Health Organization, 2002) te ga dijeli u tri šire kategorije nasilje usmjereno prema samome sebi,

interpersonalno nasilje i kolektivno nasilje (WHO, 2002). Zečević (2010, prema Žilić i Janković, 2016) pri definiranju nasilja navodi šest ključnih faktora: namjera da se povrijedi ili nanese šteta, intenzitet i trajanje, moć nasilnika, ranjivost žrtve, manjak podrške i posljedice.

Osnovni cilj ovog diplomskog rada je analizirati opseg nasilja u hrvatskom zatvorskom sustavu s naglaskom na razlike u odnosu na spol zatvorenika.

Rezultati ovog istraživanja govore o relativno sličnim obrascima nasilnog ponašanja između zatvorenika i zatvorenica. U okviru fizičkog nasilja, od ukupno 13 analiziranih ponašanja, utvrđena je razlika u samo jednom ponašanju. Kod verbalnog nasilja, od ukupno 5 analiziranih ponašanja, utvrđena je razlika između zatvorenika i zatvorenica u samo 2 ponašanja, dok kod prijetnji nije utvrđeno postojanje razlika između zatvorenika i zatvorenica. S obzirom na stupanj sigurnosti odjela dobivena je statistički značajna razlika u fizičkom i verbalnom nasilju kod zatvorenika koje je češće u zatvorenim odjelima, dok je u subuzorku zatvorenica dobivena statistički značajna razlika u fizičkom nasilju koje je također češće u zatvorenom odjelu. S obzirom na dio izdržavanja kazne nisu dobivene statistički značajne razlike. Kod ispitivanja utjecaja nasilnosti počinjenog kaznenog djela dobivene su statistički značajne razlike samo kod zatvorenika u fizičkom i verbalnom ponašanju gdje se zatvorenici češće uključuju u nasilno nego nenasilno fizičko ponašanje te nasilno nego nenasilno verbalno ponašanje.

S obzirom na sve navedeno, rezultati dobiveni ovim istraživanjem, zajedno s prethodnim znanjima, teorijama i podacima mogu biti od iznimnog značaja za daljnji rad u zatvorskom sustavu.

Djelomična potvrda importacijskog i deprivacijskog modela koja je dobivena u ovom istraživanju može služiti za procjenu rizičnosti zatvorenika i zatvorenica pri predikciji pojave nasilja te kao smjernica u poboljšanju uvjeta izdržavanja kazne i samih institucija te pružanju snažnije stručne podrške.

Podaci da zatvorenici čine više nasilja u uvjetima maksimalne sigurnosti, da se nasilje smanjuje sa smanjenjem restrikcija te da nasilnost počinjenog kaznenog djela utječe na ponašanje unutar zatvora važan je podatak i smjernica pri izradi budućih strategija prevencije. S osobama u navedenim kategorijama važno je pojačano i kontinuirano individualno i grupno raditi na komunikacijskim i socijalnim vještinama. Neka od područja o kojima im je nužno pružiti znanja

su društveno prihvatljivi odgovori na provokacije, rješavanje konflikata i problema, kontrola ljutnje i impulzivnog ponašanja, prepoznavanje vlastitih osjećaja i upravljanje emocijama, prihvaćanje razlika, izražavanje vlastitih stavova, želja i potreba, bez ulaženja u sukob i uz puno poštivanje sugovornika te poštivanje autoriteta. Isto tako, važno im je pružiti znanja o nasilju i njegovim posljedicama. Treba uzeti u obzir i rodne razlike u nasilju te s obzirom na to osmisliti i provoditi preventivne programe i strategije.

Važan dio institucionalnog okruženja, rehabilitacije i resocijalizacije zatvorenika je i cjelokupno osoblje penalnih institucija koje je nužno upoznati s rezultatima ovog istraživanja, educirati ih o nasilju i njihovoj ulozi u prevenciji nasilja u zatvorskom sustavu.

Kako bi se dobila još čišća slika nasilja u penalnim ustanovama i njegove prevencije, buduća istraživanja mogla bi se usmjeriti na ispitivanje stavova zatvorenika i stručnog osoblja o programima prevencije nasilja u penalnim ustanovama, njihove svrhe i učinkovitosti te njihovim preporukama za poboljšanje programa. Osim punoljetnih zatvorenika, jedan od prijedloga je i provedba sveobuhvatnog i cjelovitog istraživanja nasilnih incidenata kod populacije maloljetnika u odgojnim zavodima.

8. Literatura

Aebi, M. F., Tiago, M. M., Burkhardt, C. (2015). SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations. *Survey 2014*. Strasbourg: Council of Europe.

Arbach-Lucioni, K., Martinez-García, M., Andrés-Pueyo, A. (2012). *Criminal justice and behavior, 39(9),* 1219-1239.

Balent, S. (2008). Nasilje u hrvatskim zatvorima i kaznionicama. *Diplomski rad.* Zagreb, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Bierie, D. (2011). Is Tougher Better? The Impact of Physical Prison Conditions on Inmate Violence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 56(3),* 338-355.

Bureau of Justice Statistics. (2016). Mortality in Local Jails Statistical Tables. 2000-2014. Preuzeto 3. siječnja 2020. godine s internetske stranice: https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=5868 .

Carnie, J., Broderick, R., Cameron, J., Downie, D., Williams, G. (2017). *Prison Survey 2017.* Scottish Prison Service.

Celinska, K., Sung, H. E. (2014). Gender Differences in the Determinants of Prison Rule Violations. *The Prison Journal, 94(2),* 220-241.

Edgar,K., O'Donnell, I., Martin C. (2003). *Prison Violence: The Dynamics of Conflict, Fear and Power.* New York: Routledge.

Enggist, S., Møller, L., Galea, G., Udesen, C. (2014). *Prisons and Health.* WHO Regional Office for Europe.

Farkaš, R., Žakman-Ban, V. (2006). Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 13(2),* 957-990.

Gover, A., Perez, D., Jennings, W. (2008). Gender Differences in Factors Contributing to Institutional Misconduct. *The Prison Journal, 88(3)*, 378-403.

Harer, M. D., Langan, N. P. (2001). Gender Differences in Predictors of Prison Violence: Assessing the Predictive Validity of a Risk Classification System. *Crime & delinquency, 47(4),* 513-536.

Huey, M. (2008). Deprivation, importation, and prison suicide: the combined effects of institutional conditions and inmate composition. *Doktorska disertacija.* Athens, Georgia: Graduate Faculty of The University of Georgia in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree.

Kovčo Vukadin, I. (2014). Prevencija nasilja u zatvorima: restorativni pristup. Zbornik radova. *Međunarodna naučno-stručna konferencija Izgradnja modernog pravnog sistema*, Sarajevo, Centar za društvena istraživanja, Internacionalni Burč univerzitet, (ur.), 129-150.

Kovčo Vukadin, I., Mihoci, M. (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 17(1),* 333-367.

McGuire, J. (2018). *Understanding prison violence: a rapid evidence assessment.* Preuzeto 22. studenog 2019. s internetske stranice: https://www.gov.uk/government/publications/understanding-prison-violence-a-rapid-evidence-assessment .

Mejovšek, M., Buđanovac, A., Šućur, Z. (2001). Usporedba između recidivista i nerecidivista s obzirom na agresivnost i socioekonomski status. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 37(2),* 91-100.

Mejovšek, M. (2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Ministarstvo pravosuđa. (2011). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. godinu.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2012). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2011. godinu*. Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2013). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2014). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2013. godinu*. Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2015). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2014. godinu.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2016). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2017). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2018). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2017. godinu.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720 .

Ministarstvo pravosuđa. (2020). *Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2018. godinu.* Preuzeto 20. travnja 2020. godine s internetske stranice:

https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2020-01-03/162702/IZVJESCE_KAZNIONICE_2018.pdf .

Ministry of Justice. (2019). *Safety in Custody Statistics, England and Wales: Deaths in Prison Custody to June 2019 Assaults and Self-harm to March 2019.* London: National Statistics.

Paterline, B.A., Orr, D. (2016). Adaptation to Prison and Inmate Self-Concept. *Journal of Psychology and Behavioral Science, 4(2),* 70-79.

Rajić, S. (2017). Prevencija nasilja u zatvorskom sustavu. *Doktorski rad.* Zagreb: Edukacijsko -rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Sanhueza, G. (2014). Exploring correlates of Prison Violence in Chilean Prisons: Examining nationwide, administrative data. *Doktorski rad.* The University of Michigan.

Schneider, K., Richters, J., Butler, T., Yap, L., Richards, A., Grant, L., Smith, A.M., Donovan, B. (2011). Psychological distress and experience of sexual and physical assault among Australian prisoners. *Criminal Behaviour and Mental Health, 21(5),* 333-349.

Shammas, V.L. (2017). *Pains of Imprisonment.* Prezueto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118845387.wbeoc020 .

Skorupan, V. (2001). Razlike u modalitetima izvršenja kaznenih djela s elementima nasilja između agresivnih i neagresivnih maloljetnih počinitelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, *37(2),* 111-126.

Steiner, B. (2016). Assessing Static and Dynamic Influences on Inmate Violence Levels. *Crime & Delinquency, 55(1),* 134-161.

Trulson, C. R., DeLisi, M., Marquart, J. W. (2011). Institutional Misconduct, Delinqent Background, and Rearest Frequency Among Serious and Violent Delinquent Offenders. *Crime and Delinquency, 57(5),* 709-731.

Vukosav, J. (2009). Neka psihološka i socioekonomska obilježja počinitelja nasilničkog kriminaliteta. *Doktorska disertacija.* Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Wolff, N., Blitz, C., Shi, J., Siegel, J., Bachman, R. (2007). Psyhical Violence Inside Prisons. *Criminal Justice and Behavior, 34(5),* 588-599.

World Health Organzation. (2002). *World report on violence and health.* Preuzeto 19. studenog 2019. godine s internetske stranice: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf .

World Health Organization. (2014). *Prisons and Health.* Preuzeto 16. Travnja 2020. godine s internetske stranice: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/249188/Prisons-and-Health.pdf .

Žilić, M., Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti, 1(3),* 67-87.